

Technická univerzita v Liberci

**FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A
PEDAGOGICKÁ**

Katedra: Filosofie

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání

**Krize nebo proměna rodiny v České republice?
Crisis or Transformation of Family in the Czech
Republic?**

Bakalářská práce: 13 – FP – KFL – 200

Autor:

Dominika BALATKOVÁ

Podpis:

.....

Vedoucí práce: PhDr. Lenka Václavíková Helšusová, Ph.D.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
75	3	0	6	40	0

V Liberci dne: 22. 4. 2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Dominika Balatková
Osobní číslo: P10000336
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obory: Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: Krize nebo proměna rodiny v České republice
Zadávací katedra: Katedra filosofie

Z á s a d y   p r o   v y p r a c o v á n í :

Cíle práce: - odpovědět na otázku, zda se instituce rodiny nachází v krizi, či zda rodina prochází institucionální proměnou - co znamená pojem krize ze sociologické perspektivy - popsat instituci rodiny jako plně fungující jednotku - ukázat modely rodin a sociologická data, která v této oblasti můžeme najít - vyhledat přesné funkce rodiny a říci proč jsou důležité - ukázat jaké sociální role v rodině existují a co je předpokladem k jejich úspěšnému zvládnutí
Metody: - analýza textů a sociologických dat z literatury
Požadavky: - zpracování konceptu jehož východiskem je doporučená literatura - sběr, analýza a interpretace dat - zpracování podrobné struktury textu - odpověď na základní otázku, závěr
Student bude pravidelně konzultovat svoji práci s vedoucím.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

- De Singly, F. (1999). Sociologie současné rodiny. Praha : Portál.
Dudová, R. (2007). Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života. Praha : SÚAVČR.
Čermáková, M. (1997). Rodina a měnící se gender role. Praha : SÚAVČR.
Hamplová, D. - Pikálková, S. (2002). Současná česká společnost. Sociologické studie. Praha: SOÚ.
Hamplová, D., Rychtaříková J., Pikálková S. (2003). České ženy : vzdělání, partnerství, reprodukce, rodina. Praha : SÚAVČR.
Křížková, A. (2006). Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů : plány versus realita. Praha : SÚAVČR.
Matoušek, O. (2003). Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha : SLON.
Možný, I. (1990). Moderní rodina (Mýty a skutečnosti). Brno : Blok.
Možný, I. (2006). Rodina a společnost. Praha : SLON.
Sullerotová, E. (1998). Krize rodiny. Praha : Karolinum.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Lenka Václavíková Helšusová, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: 30. listopadu 2011

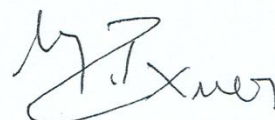
Termín odevzdání bakalářské práce: 30. dubna 2013

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Milan Exner, Ph.D.

vedoucí katedry

V Liberci dne 3. ledna 2012

Čestné prohlášení

Název práce: Krize nebo proměna rodiny v České republice?

Jméno a příjmení Dominika Balatková

autora:

Osobní číslo: P10000336

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 22. 4. 2013

.....
Dominika Balatková

Poděkování

Poděkovat bych chtěla především vedoucí této bakalářské práce PhDr. Lence Václavíkové Helšusové, PhD., za vstřícný a odborný přístup, a také za rady a připomínky, které mi při zpracování této bakalářské práce velmi pomohly.

Abstrakt

Bakalářská práce řeší sociologický problém krize rodiny v České republice. Práce odpovídá na otázku, zdali se česká rodina nachází v krizi nebo v současné době prochází institucionální proměnou. V první části se text zabývá charakteristikou rodiny a vymezením jejích přesných funkcí a sociálních rolí, které je možné v rodině najít. V další části se práce věnuje významným aspektům charakterizujícím současnou českou rodinu. Těmi jsou především vzrůstající počet nesezdaných soužití, nárůst počtu svobodných matek, vyšší mimomanželská plodnost, nižší sňatečnost a vyšší rozvodovost. Práce dospívá k závěru, že spíše než by šlo o krizi rodiny, prochází česká rodina institucionální proměnou.

Klíčová slova: sociologie rodiny; krize rodiny; institucionální proměna rodiny; současná rodina; rodina v České republice; rodinné chování, alternativní formy soužití

Abstract

Bachelor work solves the problem of the family crisis. Work answers on question if there is crisis of the family or institutional transformation of the family. In the first part of work is solved the characteristic of family, definition of its functions and social roles which we can find out in family. The next part of work is focused on characteristic of modern Czech family. It is growing number of unmarried cohabitations, unmarried mothers, and increasing numbers of children born to unmarried people, lower marriage rate and higher divorce rate. At the conclusion work find out that in Czech Republic is more transformation of the family than crisis of the family.

Keywords: sociology of the family; the family crisis; institutional transformation of the family; current family; family in the Czech republic; family behaviour, alternative cohabitation form

Obsah

Úvod a cíle práce	9
1. Rodina jako instituce.....	11
1.1 Klasické teorie rodiny	11
1.1.1 Rozvětvená rodina	13
1.1.2 Různá pojetí nukleární rodiny	14
1.1.2.1 Kritika nukleární rodiny	17
1.2 Moderní teorie rodiny	18
2. Rodina jako soustava vztahů	21
2.1 Definice rodiny	21
2.2 Funkce rodiny	21
2.3 Sociální role	23
2.4 Sociální síť rodiny	26
3. Krize	28
3.1 Pojem krize	28
3.2 Krize rodiny	28
4. Vývoj evropské rodiny	30
4.1 Válečný a poválečný vývoj	30
4.2 60. léta aneb druhá demografická tranzice	31
4.2.1 Porodnost	32
4.2.2 Sňatečnost	32
4.2.3 Rozvodovost	33
5. Nové jevy a projevy současné rodiny	35
5.1 Formy soužití předpokládající rodinný život	36

5.1.1 Manželství.....	36
5.1.2 Opakovaná manželství.....	38
5.1.3 Dvoukariérová manželství	38
5.2 Formy soužití předpokládající institucionální proměnu rodiny	41
5.2.1 Transformace rodiny.....	41
5.2.2 Nesezdaná soužití	42
5.2.3 Registrovaná partnerství	44
5.3 Formy soužití nepředpokládající rodinný život.....	46
5.3.1 Neúplná soužití.....	46
5.3.2 Problematika Singles	48
5.4 Koncept rodinného života ze státní perspektivy	51
6. Soudobé tendence české rodiny	54
6.1 Natalita	54
6.1.1 A kolik vlastně chceme mít děti?	55
6.1.2 Bezdětnost.....	56
6.2 Věk matky u prvního dítěte	57
6.3 Sňatečnost.....	58
6.4 Rozvodovost	60
6.4.1 Sňatečnost vs. rozvodovost.....	62
6.5 Změny postoje k manželství a rodičovství	63
6.6 Zapojení ženy do pracovního trhu	65
7. Krize nebo transformace rodiny v České republice?	67
Seznam použité literatury	71
Seznam tabulek	75
Seznam grafů.....	75

Úvod a cíle práce

Téma rodiny z hlediska její institucionální proměny nebo krize je dnes velmi rozšířeným tématem. Dokládá to velké množství odborné literatury i časopiseckých článků vztahujících se k tomuto tématu. Téma rodiny jako celku je zajímavé snad pro každého; je to oblast života, která se každého z nás týká. Ať už jsme rodinu poznali zatím pouze v dětství, nebo jsme ve věku, kdy ji zakládáme či už máme svou vlastní. Mladí lidé prochází dnes zvláštní situací: založení rodiny v raně dospělém věku už není pro společnost samozřejmost, v dnešní době se po nich žádá spíše vzdělání a poznávání světa.

I proto jsem se rozhodla napsat tuto práci; chtěla jsem vědět, co je tedy z pohledu dnešní společnosti, v uvozovkách, běžné? Vždyť mít dítě jen co překročíme práh dospělosti, jak se to nosilo před dvaceti lety, už dnes úplně obvyklé není. Říkáme tomu spíše „když děti mají děti.“ Ale na druhou stranu nemít dítě ještě ve třiceti, naopak cestovat nebo budovat kariéru už také není, z pohledu okolí, ideální. To už je přece „na děti pozdě“ a žena, která se rozhodne v tomto věku pro svou práci a ne pro dítě je „kariéristka.“ Jak to tedy všechno skloubit dohromady? Jak mohu být šťastnou matkou, manželkou, úspěšnou ženou v zaměstnání a krom toho poznat celý svět? Společnost žádá mnoho – chce mít lidi světažnalé a zkušené, ale zároveň potřebuje budoucí generaci.

Práce se věnuje rodině z pohledu sociologického. Téma rodiny v sobě skrývá mnoho podtémat: jak se mění nahlížení rodiny, jak se mění její funkce, do jaké míry se mění stereotypní chápání gender rolí, jaké střety rolí souvisí právě s rodinou, jaké formy soužití dnes existují a jak se ve skutečnosti chovají nebo budou chovat mladí lidé.

Základním cílem celé práce je tedy odpovědět na otázku: Je rodina v České republice v krizi nebo prochází institucionální proměnou? Při hledání odpovědi na tuto otázku se pokusím charakterizovat českou rodinu z hlediska sociologického, ukázat některé teorie zabývající se rodinou, vymezit její přesné funkce a sociální role, které v rodině existují. Dále chci v práci charakterizovat typy soužití, které

známe, a vymezit, které z nich podporují rodinný život a které se s ním neslučují. V neposlední řadě se podívám na statická data posledních desetiletí, abych viděla, jak se změny odráží v reálném chování společnosti. Data mi ze svých šetření poskytne hlavně Sociologický ústav Akademie věd České republiky, a to zejména z výsledků těchto konkrétních výzkumů: rodinný modul mezinárodního výzkumu International Social Survey Programme (ISSP 1999) organizovaný právě Sociologickým ústavem AV ČR, výzkum Rodina 2001 provedený Výzkumným ústavem pro Ministerstvo práce a sociálních věcí, šetření Proměny 2005 a Naše společnost 2003 (ČSÚ) a samozřejmě šetření ČSÚ prováděná v rámci ročních a meziročních statistik sledování společnosti a projektu Sčítání lidu, domů a bytů. Vedle dat získaných z výzkumných šetření je mým cílem i rozbor dat z odborné literatury těch autorů, kteří se tímto tématem zabývali přede mnou (jedná se např. o autory: Možný, Katrňák, Hamplová, Rychtaříková, Dudová, Křížková, Čermáková a další).

1. Rodina jako instituce

K tomu abychom mohli přesněji definovat pojem rodina, potřebujeme vysvětlit, z jakých společenských teorií vlastně koncept rodiny vzniká. V následující kapitole se tedy zaměříme na klasické teorie rodiny, následovat budou moderní teorie rodiny. Z teorií rodiny vzniká i klasifikace rodin – rodina rozvětvená, jak ji charakterizuje Fréderick Le Play¹ (1806 – 1882) a rodina nukleární – tento pojem najdeme u mnoho autorů, jako první ho použil a vysvětlil Talcott Parsons² (1902 – 1979). V kapitole Rodina jako soustava vztahů se zaměříme na pojmy, jako jsou: definice rodiny, funkce rodiny, sociální role a sociální síť rodiny.

1.1 Klasické teorie rodiny

Rozvoj teorií o rodině souvisí s emancipací sociologie od filosofie, která nastala na počátku devatenáctého století. I nejstarší literární památky (např. i u nejstarších židovských posvátných knih, jako jsou Exodus či Deuteronomium, najdeme důraz na dodržování pravidel rodinného života) obsahují jakousi teorii rodiny. „Jsou to ovšem dlouho jen texty, které odkazují k nadpřirozenému, postrádají nadhled a směšují hodnocení a vysvětlení.“ [Možný 2006: 30].

V devatenáctém století nám teorie o rodině poskytují dva hlavní zdroje. Prvním je *historicko-právní škola*, druhým *myšlení sociálních kritiků a reformátorů*. Každý směr je zaměřen na jiný typ rodiny. Historicko-právní škola se zaměřovala na rodinu měšťanskou, která, dle evolucionismu, měla být vrcholem společenského vývoje, kdežto reformátoři věnovali svou pozornost rodině nižší vrstvy, především průmyslovému proletariátu.

Hlavním cílem historicko-právní školy je odpovědět na otázku jaké normy, zejména ty právní, se vztahují k rodinnému životu. Autoři této školy vycházejí z předpokladu, že tyto normy ovlivňují nejen rodinné, manželské, rodičovské, sexuální a příbuzenské chování, ale i role a povinnosti v celé společnosti, které

---

¹ Fréderick Le Play – francouzský sociolog a ekonom, pův. povoláním důlní inženýr. Průkopník sociálního výzkumu; zabýval se zvláště empirickým výzkumem postavení dělníků v evropských zemích. Výchozí jednotkou zkoumání mu byla rodina a její finanční rozpočet.

² Talcott Parsons – americký sociolog, čelní představitel strukturálního funkcionalismu.

jsou zprostředkovávány právě skrze rodinu. Nejvýraznější postavou této školy je Henry Sumner Maine³ (1822 – 1888). Zkoumá rodinu z pohledu práva v dané společnosti. Jednou z jeho obecných teorií o rodině a právu je ta, kde dělí společnost podle *statusového* a *smluvního práva*. [Možný 2006: 31] Dle Maineho uplatňují primitivní národy ve svém společenství statusové právo: jedinec přísluší k velkorodině a tam mu je dán určitý status. Kdežto v industriálně-městských společnostech platí smluvní právo. S industrializací se totiž příbuzenské vazby rozpadají a v novém právu je hlavní pozornost věnována jedinci. „Občanské právo odvozuje právní postavení jedince od jeho vlastních schopností a výkonnosti.“ [Možný 2006: 32].

V druhé polovině devatenáctého století se chápání rodiny mění. Už není nahlížena jako jednotka vzniklá přírodně či přirozeně, ale určuje se jako instituce vzniklá přirozeným vývojem. O historickém vývoji rodiny jako jednom z hlavních hledisek poznání rodiny mluví Herbert Spencer⁴ (1820 – 1903). Jeho teorie říká, že pokud chceme rodině plně porozumět, musíme ji zkoumat od jejích počátků, od nejnižších tvarů, které najdeme u primitivních společností. Tato teorie zapadá do sociologie, neboť tato věda chápe vývoj společnosti jako vyšší stadium vývoje přírody. Teorie evolucionistů byly živeny hlavně z nových poznatků různých cestovatelů a etnografů. Pro konec devatenáctého století je tedy charakteristická diskuze o promiskuitě, matriarchátu, patriarchátu a jiných forem manželského soužití. [Možný 2006: 32]

S rostoucí industrializací a náhlou urbanizací je spojena další teorie vážící se k rodině – teorie sociálně kritických studií rodiny. Sociální reformátoři měli potřebu „ozdravení rodiny“. Jejich představu o ideálu naplňovala patriarchální venkovská velkorodina, cílem pak bylo chránit ji před vládnoucími poměry. Jedním z autorů tohoto směru a patrně jedním z nejvýznamnějších sociologů

---

³ Henry Sumner Maine – anglický sociolog (předchůdce moderní sociologie práva) a historik. Jeho nejznámějším dílem je *Ancient Law*, kde popisuje vývoj lidstva „od statusu ke smlouvě.“

⁴ Herbert Spencer – anglický biolog a sociolog. Autor koncepce evoluce jako progresivního rozvoje fyzického světa.

rodiny vůbec je Fréderick Le Play (1806 – 1882). V roce 1855 vyšla jeho studie 36 hornických rodin s názvem *Evropský dělník*. Jeho povolání důlního odborníka ho zavedlo do hornických osad v německém pohoří Harz, kde se, dle jeho názoru, měl nalézat mír, sociální jistota a stabilita. Od té doby se věnoval studiu dělnických rodin v celé Evropě, zvláště se zaměřoval na jejich hospodaření s penězi. Studoval společenské zákony, aby našel prostředky k sociální nápravě. Následně založil Společnost pro sociální ekonomii, která publikovala monografie o tom, jak jednotlivé rodiny žijí, hospodaří a jaké mají postoje vůči společnosti. Jeho dílo stálo na počátku systematického sbírání dat o následcích industrializace. Le Play na základě poznatků ze svého bádání rozlišil tři typy rodin: *příbuzenskou velkorodinu*, kde členové rodiny pracují bez odměny ve prospěch rodiny a do konce života zůstávají pod pravomocí svého patriarchy, *nestabilní rodinu*, kterou tvoří pouze rodiče a neprovdané děti a poslední typ – *rozvětvenou rodinu*. [Možný 2006: 37 - 39]

1.1.1 Rozvětvená rodina

Základním kamenem v rozvětvené rodině je dům, v němž zpravidla zůstává nejstarší syn i poté, co se oženil a má děti. Tento typ rodiny se zdál být ideálem partnerského soužití. Avšak pozdější výzkumy dokázaly, že tato tradiční rodina je spíše mýtem, než tradičním vzorcem pro rodinný život.

Rozvětvená rodina měla být rodina, která byla zakotvená v jednom domě, který se, spolu s ostatním majetkem a živností, předával z generace na generaci. V rodinném sídle tedy zůstával nestarší syn pokračující v otcově řemesle. Dcery se vdávaly mimo dům a ostatní synové byli vybaveni kapitálem a odcházeli do světa. Nedařilo-li se jim ve světě nebo neprovdala-li se dcera, vraceli se zpět do rodného domu, kde společně rozmnožovali rodinný majetek. Le Play se také vyjadřuje k tomu, proč tato předindustriální rodina byla ideální; není totiž na rozdíl od rodiny postindustriální tak nestálá. Industriální rodina byla složena z manželského páru a neprovdaných dětí. V okamžiku, kdy děti vstoupily do svazku manželského, opouštěly rodiče a zakládali nové domácnosti. Nestálá je rodina také proto, že nežila v jednom velkém domě, nýbrž v nájemných bytech.

Tak, když děti opustí rodiče a rodiče zemřou, nezůstává z takové rodiny nic. V industriální společnosti tedy chybí velký dům, který by symbolizoval trvání a tradici rodiny. [Možný 1990: 25 - 26]

Až pozdější výzkumy, jak píše Možný [1990] potvrdily, že předindustriální rodiny neměly kolem dvaceti členů, jak byl přesvědčen Le Play, ale pouze 4, 73 osob na domácnost.⁵ Pomocí dalších výzkumů se také přišlo na to, že nejvíce dětí nebylo v rodinách chudých, jak se předpokládalo, ale v těch bohatých. Tam byl lepší zdravotní stav matek, děti se předávaly profesionálním kojným a kojenecká úmrtnost byla díky těmto podmínkám menší. Co se kojenecké úmrtnosti týče, v této době byla opravdu vysoká. Zapříčinily to nejenom hygienické podmínky, ale i citový chlad rodičů k vlastním dětem a časté nemoci, které se zanedbávaly a stávaly se tak smrtelnými. Morové rány, špatná hygiena a podvýživa byly příčinami nízkého dožitého věku, který také znesnadňoval vytvoření velké tradiční rodiny. Už tehdy tedy máme zmínky o neúplných rodinách. „Pro nejchudší vrstvy pak byla charakteristická neúplná, fragmentární rodina s jedním živitelem: průměrná velikost rodiny tu byla 2,1 s nadpolovičním podílem neúplných rodin.“ [Možný 1990: 27]

1.1.2 Různá pojetí nukleární rodiny

Novou koncepcí rodiny, která stojí proti Le Playově tradiční rozvětvené rodině je koncept *nukleární rodiny*. Tento typ rodiny má původ v poválečné společenské situaci 50. let 20. stol.; tedy v té době, kterou Le Play nazývá industriální. Země se rychle vzpamatovávají z důsledků války, zažívají hospodářský růst, rodí se děti, jejichž narození bylo odloženo kvůli válce. Svět (tedy hlavně Evropa a USA) zažívá „baby boom“. V rodinném životě se prosazuje neolokalita (nově vzniklá rodina zakládá novou domácnost v novém, vlastním domě) a dvougenerační rodina (tedy pouze matka s otcem a jejich děti, nikoli prarodiče či jiní příbuzní).

---

⁵ Výzkum cambridgeských historických demografů vedených P. Laslettem, který pomocí počítače zpracoval vybraný vzorek sta lokálních sčítání lidu v Anglii z let 1574 – 1821. Výzkum byl proveden v druhé polovině 60. let minulého století.

V sociologii zaznamenáváme pojem nukleární rodina hlavně v teoriích strukturálního funkcionalismu, a to u Talcotta Parsonse (1902 – 1979). Jeho teorie kulturního systému společnosti je založena na předpokladu, že sociální systém společnosti je složen z prvků, jež jsou samy strukturovány. Tyto subsystémy pak vůči sobě plní základní funkce. Funkce jsou stabilní a ve společnosti bychom je mohli nazvat sdílenými hodnotami. Ty se v interakci stávají normami, základní podmínkou fungování sociálního systému. Každý jedinec v sobě formuje společenské role a s pomocí socializace a sankcí od společnosti za jejich špatné plnění se stává vhodným pro interakci s druhými, zároveň tak naplňuje svoje biologické, osobnostní a interakční potřeby. Lidé pak ve společnosti, stejně jako v rodině, zastávají několik rolí a plní je dle svých možností a představ. Na základě interakcí např. v rodině můžeme potom sledovat její vývoj a fungování. [Možný 2006: 51 – 52] Parsons tvrdí, že k tomu aby rodina fungovala, potřebujeme striktně vymezené role, které každý v rodině naplňuje. Muž má být v tomto případě chleboďárcem, živitelem rodiny, kdežto matčina role je orientována dovnitř rodu. Má být citovou oporou zaměřenou na údržbu rodinného krbu, pečovatelkou, nikoli žitelkou. Parsons tyto dvě role vidí jako naprosto nesrovnatelné. Nejsou porovnatelné, protože každá z nich obsahuje něco naprosto jiného. Funkce otce a matky se tedy nedají srovnat, nemůžeme říci, která z nich je lepší, užitečnější, náročnější. A jedině tak může rodina fungovat. Totiž nedojde-li ke konkurenčnímu boji mezi manželi. [Možný 2006: 54] Podrobněji tento problém popíšeme v kapitole Sociální role.

Parsonsova teorie zachycuje kromě funkcí rodiny ještě jeden důležitý rys postindustriální rodiny. Parsons říká, že nukleární nebo, chceme-li, manželská rodina žije v *izolaci* od svých dalších příbuzenských vztahů. A právě kvůli pojmu izolace se Parsonsova teorie stává v 60. letech terčem kritiky. Avšak jeho myšlenku lze chápat i jinak. Zprvu odkazuje k tomu, že se v postindustriální rodině příbuzenské vztahy mění. Totiž, že utváření identity syna nebo dcery je méně závislé na rodičích, než jak tomu bylo dříve. [De Singly 1999: 53 – 54] To ale neznamena, že by rodiny mezi sebou trvale přerušily vazby – jen děti mají větší autonomii od svých rodičů. Tak např. partnera pro své dítě už nevybírají

rodiče, ale vybírá si ho sám a na výchově dětí se z větší části podílí instituce než prarodiče.

William J. Goode⁶ (1917 – 2003) vypracoval tzv. teorii manželské rodiny, což byla jedna z prvních alternativ k Parsonsovi, co se týče pojmu nukleární rodiny. [Možný 2006: 55] Goode zajímá rodina ale spíše jako ideální typ, vzorec vzájemných vztahů, než jako instituce plnící funkce ve společenské struktuře, jak tomu bylo u Parsonse.

Podle Goode můžeme rodinu v západní civilizaci charakterizovat jako nukleární, jelikož je víceméně odpoutána od širších příbuzenských vztahů. Goode si však byl vědom, že v realitě je toto relativní. Rodina je tedy spíše neolokální než nukleární. To, že nový pár rodinu založí na novém místě, a nežije se svými příbuznými, totiž ještě neznamená, že přeruší veškeré vazby s nimi a nenechá se ovlivňovat jejich názory. Neolokální rodina přináší i nové situace; prvotní konflikt už není mezi nově přichozím a příbuznými stávajícího, jako tomu bylo v matrilokálním a patrilokálním pojetí rodiny, ale nastává mezi manžely samými; tím, že nukleární rodina vylučuje širší příbuzenské vztahy ze své reality, stává se založení rodiny svobodnou volbou, pro kterou se jedinec rozhoduje v průběhu svého života. Věk zakládání rodiny se tak posouvá, jelikož akt vyžaduje větší zralost i ekonomickou samostatnost. Protože Goode vidí tuto volbu jako emocionální, je pro něj akceptovatelným chováním rodiny i rozvod.

To, co má Goode společného s Parsonsem je hlavně to, že oba vidí nukleární rodinu jako vhodný stav soužití v kapitalistické společnosti. Pro Parsonse je rodina přístav intimity v jinak industrializovaném světě; Goode říká, že nukleární rodina otevírá příležitosti a ulehčuje geografickou i sociální mobilitu jedince.

---

⁶ William Josiah Goode – americký sociolog, prezident Americké sociologické asociace. Zabýval se hlavně koncepcemi rodinného života a teorií rozvodů.

1.1.2.1 Kritika nukleární rodiny

Teorie nukleární rodiny se kritiky dočkala, jak už jsme naznačili výše, hned v 60. letech. Jako jeden z nejdůležitějších bodů této kritiky si uvedme výzkum Colina Rossera a Christophera Harrise⁷. [Možný 2006: 61] Ti zkoumali rodiny a příbuzenské sítě na malém městě v jižním Walesu v roce 1965. Přišli na to, že nukleární rodina (tedy rodiče a jejich děti) nežijí izolovaně od svých prarodičů. Bydlí relativně blízko u sebe, prarodiče podporují své děti v jejich kariéře, a stejně tak se podílí i na výchově vnoučat. Základním stavebním kamenem příbuzenské sítě tedy není nukleární rodina, ale vztah dvou dvojic prarodičů (rodiče od matky a otce), rodičů a dětí (vnoučat). Goldthorpe⁸ později nazývá takovou rodinu T-core (T-jádro). [Možný 2006: 59] Její jednotlivé části (prarodiče, rodiče, děti) totiž tvoří ve schématu písmeno T. Právě ke vztahu prarodičů a nově založené manželské rodiny se v 60. letech vyjadřuje i další sociolog Eugene Litwak⁹. Parsonsovi a Goodovi vyčítá, že špatně odhadli funkčnost nukleární rodiny v industrializovaném světě. Není totiž zdaleka nejlepší pro tento svět, a už vůbec ne výlučná. Hlavní bod jeho kritiky se nachází tam, kde Parsons a Goode shodně tvrdí, že nukleární rodina je od svých dalších příbuzenských vztahů izolována. Litwak říká, že podpora prarodičů je nesmírně důležitá a důležitější, jde-li o kapitalistický svět. Právě tam mají rodiče podporovat vzestup kariéry svých dětí a podílet se s nimi na výchově vnoučat. Litwak tedy přichází se stejnými argumenty jako Rosser s Harrisem, vyvozuje však jiné závěry. Jako ideální pro kapitalistický svět nachází dva nové modely rodiny: Tzv. *modifikovanou rozšířenou rodinu* (modified extended family) a *slabou neboli rozvolněnou rodinu* (dissolving family). Modifikovanou rodinu představuje na rodinách imigrantů. První rodina, která se usadila, si za sebou zvala rodiny svých strýců a tet, aby jim pomohla usadit se na stejném místě. Rodiny spolupracovaly, ale zůstaly autonomní. Tím se tento typ liší od klasické rozšířené zemědělské rodiny, kde na sobě jednotlivé rodiny závislé byli. Rozvolněná rodina je tedy rodinou,

---

⁷ Colin Rosser, Christopher Harris – angličtí sociologové, z teorie rodiny je znám jejich koncept *family core*, totiž, že základní jednotkou rodiny není manželský pár a děti, ale core family, do které patří dvě rodiny prarodičů a nový pár s dětmi.

⁸ John Goldthorpe – britský sociolog, zabývá se sociální stratifikací a Teorií racionální volby.

⁹ Eugene Litwak – americký sociolog, polemiku s Parsonsem otevřel dvěma články v *American Sociological Review*.

kde hlavní funkce a role rodiny plní instituce. Tedy v tom případě, že si na těchto institucích rodina nedokáže uchovat alespoň relativní nezávislost. Litwak tedy rozšířil stávající dva typy rodiny (tradiční rozvětvenou a nukleární) o další dva typy nové, svou teorií ale stávající typy nezavrhne. „Litwak, ač je přesvědčen, že nejvýhodnějším a nejrozšířenějším typem soudobé rodiny ve vyspělých společnostech je právě modifikovaná rozšířená rodina, si nemyslí, že je to jediný možný a funkční typ rodiny. Naopak, i v těch nejrozvinutějších společnostech najdeme všechny čtyři uvedené typy rodin.“ [Možný 2006: 61 – 62]

Litwak, Rooser, Harris a hlavně Goldhorpe se svým konceptem rodiny T-core, odкрývají jeden z problémů, který rodině nastává společně s modernizací. Totiž oddělení prarodičů od nové manželské rodiny. I dnes tento problém vidíme (např. De Singly [1990] ho ukazuje na konci fenoménu dědičnosti jména) – prarodiče přestávají ve výchově svých vnoučat hrát roli; nesdílí s novou rodinou společnou domácnost, přitom podpora prarodičů je pro novou rodinu důležitá. Ať už se jedná o pomoc s financemi, s péčí o děti, nebo jen o podporu psychickou. Nezanedbatelný je pozitivní vliv prarodičů na vnoučata – Vágnerová [2000] uvádí, že prarodiče jsou něco jako psychosociální pojistka. Postoj prarodičů vůči vnoučatům není tak emocionální jako u rodičů; je klidnější. Navíc prarodiče nemají už tolik práce, proto se vnoučatům ochotně věnují. V neposlední řadě pak prarodiče poskytují vnoučatům jinou sociální zkušenost a kladou důraz na jiné normy a hodnoty než rodiče; vnoučata tak poznají jinou generaci a naučí se od ní jiné věci.

1.2 Moderní teorie rodiny

Z moderních teorií rodiny jmenujme Teorii sociální směny. Základ této teorii daly na počátku dvacátého století rozvíjející se filosofie utilitarismu a pragmatismu. Zjednodušeně se dá toto smýšlení charakterizovat přesvědčením, „že nejlépe vysvětlíme lidské jednání, opřeme-li se o předpoklad, že lidé trvale usilují o maximalizaci svého prospěchu.“ [Možný 2006: 69]. Dalším předpokladem pro tuto teorii je postoj, že rodina už není instituce zkoumaná jako celek, nýbrž

skupina individuí, která sama, dle svého přesvědčení, buduje sociální struktury a kulturní normy. Je tu tedy znát ústup od institucionálního zkoumání rodiny. Dalším výrazným aspektem této teorie je její zřetel k sociálnímu kontextu. Podle Možného [2006] ho můžeme rozdělit do třech úrovní. První úroveň se charakterizuje individuálním zvážením nákladů. Tedy každý jedinec se sám rozhoduje, jaký vztah má pro něj přínos (a nemyslíme tím přínos pouze peněžitý, ale zisk lásky, statutu, služeb či informací). Druhá úroveň spočívá ve schopnosti člověka své vztahy srovnávat; nejprve srovnává svůj vztah s jinými vztahy stejné kategorie (své manželství s manželstvím někoho jiného) a až poté porovnává svůj vztah k dané situaci s alternativami, které se před ním otevírají (rozvod, setrvání ve svazku apod.). Třetí úroveň zřetele k sociálnímu kontextu spočívá v pojmu spravedlnosti. Racionální zvažování nákladů a výnosů je často mimo realitu, jedinec většinou chce získávat užitek dlouhodobě, své vztahy rozvíjet a z toho vyplývá, že je často schopen smířit se s přechodnými ztrátami za cenu dlouhodobého zisku. Člověk se tak neřídí důslednou analýzou přínosu či výdajů, zahrnuje do svého jednání své přesvědčení o spravedlnosti, empatii a vlastní rozum. Proto je teorie sociální směny často kritizována – u člověka se nedá spoléhat na důslednou racionalizaci vztahů. Na druhou stranu má tato teorie své vlastní využití, např. z ní vychází koncept užívaný v manželském poradenství známý jako *behavioral exchanges*¹⁰. [Možný 2006: 72]

Další pro sociologii rodiny důležitou teorií je Symbolický interakcionismus. Jde totiž o koncepty jako je tzv. zrcadlené já (Ch. H. Cooley¹¹, 1902) nebo o rozlišení *I* a *me*, které v roce 1934 provedl G. H. Mead¹². [Možný 2006: 75] V sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století řešili západní země problém nástupu žen a matek do placeného zaměstnání. Tato teorie přináší hlavně možné odpovědi na otázky: jak zvládnout dvě role, jak se tím mění očekávání

---

¹⁰ Koncept užívaný v manželském poradenství, který vysvětluje interakci jak v manželském páru, tak mezi rodiči a dětmi z perspektivy teorie sociální směny.

¹¹ Charles Horton Cooley – americký sociolog, osmý prezident Americké sociologické asociace. Navrhl koncept zrcadlené/zrcadlové já neboli *Looking glass self concept*.

¹² Georg Herbert Mead – americký filosof a sociální psycholog, stoupenec symbolického interakcionismu.

partnera aj. Sociologie rodiny tu do konceptu symbolického interakcionismu přidala další dvě malé teorie. Tou první je Teorie navýšení (Marks¹³, 1977), ve které je předpokládáno, že s navýšením sociálních rolí a jejich úspěšným zvládnutím roste i výkonnost jedince. Dovednosti, které jedinec získá při jedné roli, se mu mohou stát užitečnými při vykonávání role druhé. „Nové role totiž rozšiřují zkušenost a obzor aktéra, učí ho nové dovednosti a zvyšují jeho schopnost strategického uvažování.“ [Možný 2006: 76] Proti této teorii stojí teorie přetížení (role overload). Ta si stojí za tím, že příliš mnoho rolí vyčerpává zdroje aktéra (koncept napětí v roli, tzv. role strain). Smířit konceptuálně tyto dvě role se podařilo Patricii Voydanoffové¹⁴ (1987), která se snažila srovnat jednotlivé role pomocí časového měřítka. [Možný 2006: 76] Jde o to, že skutečně existují období v životě jedince, kde se mohou dvě role navzájem vylučovat a dochází tak k napětí mezi rolemi (např. role matky novorozence a zároveň role vysoce postavené podnikatelky), ale jsou i období, kde se navýšení počtu rolí na jedinci odrazí příznivě a přinese mu to navýšení zdrojů. Více o zvládání a naopak napětí mezi sociálními rolemi v kapitole Sociální role.

---

¹³ Karl Marx – německý filosof, teoretik socialismu a komunismu.

¹⁴ Patricia Voydanoff – americká socioložka a psychologka, zabývá se mimo jiné i teorií sociální role.

2. Rodina jako soustava vztahů

2.1 Definice rodiny

Pojetí pojmu rodina se v čase mění. Středověk i starověk označovaly pojmem rodina spíše velkou domácnost. Tedy lidi, kteří žijí pod jednou střechou, společně hospodaří a uznávají jedinou autoritu – totiž „hlavu rodiny“. Zpočátku, dle křesťanského i židovského pojetí rodiny, se do rodiny započítávali všichni; od otroků, přes služebnictvo, až po čeledíny „...tento obraz přežíval až do první poloviny 19. století...“ [Možný 1990: 18] Druhou paralelní verzí pojmu rodina je pojetí šlechtických a patricijských vrstev. Rodina pro ně neznamovala skupinu lidí žijící pod jednou střechou, ale pokrevní příbuznost a udržení jednoty moci a majetku. Pojem rodina se tak překrývá s pojmem rod. Moderní společnost si pod pojmem rodina nejčastěji představí pár muže a ženy, jež spolu mají potomky. „...tento průzračný a symetrický obraz rodiny zobecněl až po průmyslové revoluci a stal se součástí ideologie společnosti výkonu...“ [Možný 1990: 18] Nalézt odpovídající a univerzální definici pojmu rodina je ale složité vzhledem k různým oblastem použití tohoto pojmu i vzhledem k rozdílným hodnotovým a civilizačním; oporou pro toto tvrzení nám je i to, že Český právní řád rodinu nijak neurčuje.¹⁵ Pro tuto práci bude ale stěžejní to, že rodinu tvoří pár (ať už sezdáný, nesezdáný či registrovaný), který společně vychovává děti a náležitě plní funkce rodiny (které zmíníme v další kapitole).

2.2 Funkce rodiny

Základními funkcemi rodiny je funkce ekonomická, zabezpečovací, výchovná, vzdělávací a ochranná. Dnes bychom mohli k těmto základním funkcím zařadit ještě funkci kulturní – nejcennějším majetkem, který rodina svým dětem předává je dnes vzdělání, nikoli majetek, jak tomu bylo dříve. Svou úlohu zprostředkovatele kulturních hodnot rodina plní nepřímo; skrze školu a sdělovací

---

¹⁵ Obecný zákoník občanský, který na tomto území platil do r. 1950 rodinu určoval a to definicí „rodiče a všichni jejich potomci“ (§ 40 císařského patentu č. 946/1811 ř. z., Všeobecný zákoník občanský)

prostředky. Dříve také rodina plnila ještě jednu funkci; mohli bychom ji nazvat jako „seberegulační“ či „pomoc při problémech“; problémy se řešily pouze a jedině uvnitř rodiny. Dnes ale tuto funkci nahrazují instituce; manželské poradenství, psychologické poradny. „S něčím podobným se setkáváme všude tam, kde původně rodinná a komunitní péče byla převzata zčásti anebo docela placenými odborníky...“ [Možný 1990: 11]

Co je ale v rodině ještě důležité (a dá se říci nenahraditelné) je její postoj a výchova k hodnotám. Zde je velmi zajímavé sledovat, jaký vývoj mělo hodnotové klima.¹⁶ V polovině 19. století je výchova orientována duchovně, dítě má být vedeno ke kázni, poslušnosti k autoritě, mravním zásadám. Na počátku 20. století – společně s uvolněním patriarchální struktury a s počátkem emancipace žen – se setkáváme s výchovou méně autoritativní, s důrazem na rozum; „rodičům se doporučovalo, aby kázeň nevynucovali silou, ale aby apelovali na rozum dítěte.“ [Matoušek 1993: 36] Ideály výchovy byly tedy rozumnost a vzdělanost. Po roce 1918 se hodnotová orientace soustředí na hlediska zdravotnická. Dítě je tabula rasa; dbá se na správnou výživu, denní režim. Výchovnými ideály jsou pořádek, klid a pravidelnost. Po roce 1950 se začala zdůrazňovat mateřská láska; rodiče mají být k dítěti shovívaví a pozorní; mají mu poskytnout podmínky pro vzdělávání a prostor k experimentování. V 60. letech se hlavně ve Spojených státech prosazovala superliberální výchova. „Návštěvníci USA jsou nejdříve šokováni tím, co všechno si mohou děti v rodinách dovolit, ale v sedmdesátých letech vidíme i u nás byty, v nichž si děti kreslí na zdi a dělají pořádek podle svých představ.“ [Matoušek 1993: 37] Dnes se klade důraz hlavně na harmonické fungování rodiny a respektování individuálního postoje. Hlavním měřítkem funkčnosti rodiny je emoční uspokojení manželů a dětí.

Hodnotami rodiny můžeme ještě myslet její rodinné dědictví; ty hodnoty, které každý člověk sdílí právě se svými nejbližšími. D. Reiss¹⁷ toto ve svém díle *Rodinný kodex a schopnost snášet těžkosti rodiny* (1987) nazývá rodinným

---

¹⁶ Hodnotové klima na základě výzkumu Jiřího Langmeira, který v 60. letech provedl pokus o obsahovou analýzu příruček, jež pojednávají o výchově dětí.

¹⁷ David Reiss – rodinný terapeut, mimo jiné se zabývá konceptem tzv. *rodinné paměti*.

kodexem. Rodinný kodex je pamětí rodiny, která určuje, co a jak je správné dělat. Jsou to hlášené rodinné normy, které sdílí jen jedna rodina; demonstruje je i v předmětech („rodinným pokladem“ mohou být auta, šperky, svršky,...). Jednoduše se tato hodnotová orientace dá zjistit z toho, jak rodina tráví svůj volný čas. Podle Matouška [1993] poznáme hodnotovou orientaci ze způsobu bydlení rodiny. „Dům či byt není jen místem pobytu, je i vizitkou rodiny, svědectvím o její hodnotové orientaci.“ [Matoušek 1993: 75]

2.3 Sociální role

Sociální rolí rozumíme vzorec chování jedince, který se od něj za určité situace očekává. Sociální role se váže k sociálnímu statusu, který můžeme chápat jako výslednici všech faktorů, které společnost uznává (vzdělání, finanční zabezpečení, postavení ve společnosti aj.). Sociální role jedince tak chápeme jako určitou sadu očekávaného chování jedince v závislosti na sociální situaci a pozici jedince. Sociálních rolí najdeme u každého jedince vícero. Člověk je také nucen zastávat těchto rolí více najednou. Např. žena hraje roli matky, dcery, sestry, manželky, sekretářky, cvičitelky aerobiku apod. Svoje sociální role může jednatel pouze předstírat nebo se s nimi identifikovat. To souvisí i s nedobrovolností vykonávat některé sociální role; některé role jsou nám dány, nemůžeme je ovlivnit. Je to např. role ženy/muže, syna/dcery, role sourozenecká, role prvňáčka aj. Opakem je role získaná, kterou získáváme za zásluhy, pracujeme na ní. To je např. role ředitele, učitele aj. K jednání v sociální roli se vztahují *očekávání*. Ta zastávají ostatní lidé, kteří mají svou představu o tom, jak by jedinec měl svou roli hrát. Pokud jejich očekávání nejsou splněna, jedinec roli opouští. „Očekávání hraní role jsou nejen mnohá, ale také různá, až protichůdná. Není možné všechna očekávání vztažená k jedné konkrétní roli naplnit. Při jednání v sociální roli dochází tudíž k napětí, o to obtížnějšímu, že mnohdy ani nevíme, která všechna očekávání jsou ve hře.“ [Novotná 2008: 124] Navíc si o těchto očekáváních sami vytváříme představy, jde o tzv. *představy o očekáváních*. Zastáváme tedy roli tak, jak my si myslíme, že to od nás ostatní očekávají, a pak jsme zaskočení jejich nespokojeností.

K dobrému zvládnutí sociálních rolí patří i rekvizity a kostýmy, které nám pomáhají se do dané role dostat. Zvládnutí všech sociálních rolí není jednoduché, někdy dochází k tzv. konfliktu sociálních rolí. Konflikt může být intrapersonální – když muž řeší, zda být více manažerem nebo otcem; konflikt interpersonální – nastává, když se naše představa o vykonávané roli nese s realitou. Právě interpersonální konflikt často vede k rozkolům v rodině. Moderní člověk dostal za úkol vykonávat více stejně náročných rolí (otec/ředitel), což je pro jedince vyčerpávající a mnohdy nezvladatelná situace. Problém zvládnutí vícera rolí najednou řeší už teorie Symbolického interakcionismu. Podle Možného [2006] Marks považuje nucenost jedince zastávat více rolí najednou za výhodnou. To, co se naučí v jedné roli, pak může použít v roli druhé. Proti této teorii však stavíme teorii overload – přetížení rolí. [Možný 2006: 76] Tedy to, co je dnes problémem mnoha jedinců – a to nezvládnutí více rolí najednou, což, jak už jsme zmínili výše, vede často k problémům v rodině. Řešením může být smíření rolí v čase – to znamená, že ty náročnější role (role čerstvé matky, vysoce postaveného pracovníka) budeme zastávat v čase, nikoli současně. Je ale zřejmé, že ne je toto řešení reálné. Naopak v dnešní době, kdy se zaměstnání stalo „druhým domovem“ nastávají tyto střety stále častěji. „Každý člověk – žena i muž – nutně musí hierarchizovat a harmonizovat řadu rolí. Konflikty, které vyplývají z interakce soukromé a pracovní sféry pak řešit.“ [Čechová 1997: 21] Jedním z příkladů náhlého střetu sociálních rolí a vzrůstajícího náporu na jedince je např. rostoucí zapojení žen do pracovního procesu v postindustriálních společnostech. „Proces masového vstupu žen na trh práce by v dřívějších komunistických režimech již od padesátých let spojen s industrializací a s plnou zaměstnaností. Ženy v těchto zemích, dříve než tomu bylo na Západě, poznaly naplno problém „dvojí zátěže“.“ [Sirovátka 1999: 2] A nejen v postindustriálních společnostech, ale i dnes je střetávání rolí každodenní překážkou v životě jedince. Jak dokazuje výzkum Naše společnost 2003: Veřejné mínění o postavení žen na trhu práce¹⁸, týká se tato problematika právě českých rodin. Největší nespokojenost se skloubením práce

---

¹⁸ Výzkum byl proveden oddělením Gender & sociologie a Centrem pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR pro Ministerstvo práce a sociálních věcí v roce 2003 na reprezentativním vzorku 521 mužů a 546 žen.

a rodiny vykazují rodiny s dětmi; „největší překážkou kombinace práce a rodiny je péče o děti.“ [Křížková 2006: 11] Jen necelá pětina mužů a třetina žen v těchto rodinách nemají problém skloubit rodinu a zaměstnání dohromady. Řešením jsou alternativní formy práce; „nejsou reálně nabízeny ani využívány tak často, jak by si zaměstnanci přáli. V podstatné míře tomu je tak z důvodu neochoty zaměstnavatele takovou formu práce poskytovat a neschopnosti zaměstnance takovou formu práce pro sebe vyjednat.“ [Křížková 2006: 12]

Sociální role v rodině jsou předem dány – jde hlavně o roli matky/manželky a otce/manžela. Dítě plní role jednak sourozence a také dcery/syna. Konflikty rolí však nenastávají pouze v rámci jedné role (matka/pracující žena), ale i mezi jednotlivými rolemi. Jak už řekl Parsons, role matky a otce nejsou srovnatelné, ani porovnatelné. Vyplývá to z jejich naplnění – matka má být ochránkyní rodu, otec pak živitelem. Parsons také tvrdí, že k tomu, aby rodina fungovala, musí být role matky a otce striktně odděleny a nesmí zasahovat jedna do druhé. [Možný 2006: 54] A právě zde můžeme vidět souvislost s dnešní rodinou – nejen role matky a otce se překrývají (muži nastupují na rodičovskou dovolenou), ale i role ženy a muže v domácnosti do sebe zasahují (žena dnes může být živitelkou rodiny), vznikají dvoukariérová manželství, kde jsou si oba dva z páru rovni nejen v oblasti živitele rodiny, ale i v roli pečovatele o rodinu (kvůli času strávenému v práci se v domácnosti musí o práci podělit), genderové stereotypy plnění rolí pomalu mizí. Možnost vzdělávání žen a jejich nástup do zaměstnání učinil v rodině konec striktní dělby rolí, jak ji viděl Parsons. Ale pokud Parsons tvrdil, že jediné tak může rodina fungovat, znamená to, že v dnešní společnosti rodina neobstojí? K odpovědi na tuto otázku potřebujeme znát blíže problematiku soudobé české rodiny. Proto v této práci dále zařazujeme kapitoly Nové jevy a projevy současné rodiny a Soudobé tendence české rodiny, v nichž si ukážeme, jak současná česká společnost řeší problém střetu rolí v rodině i dalších situací, s nimiž se současná česká rodina musí potkávat.

2.4 Sociální síť rodiny

Tato kapitola byla naznačena už výše – tam, kde teorie o rodině vedou diskuzi o uvolnění mezigeneračních vztahů a odloučení příbuzenských rodin.

Sociální síť rodiny rozumíme vazbu mezi rodinou, do které se jedinec narodil a rodinou novou, kterou si sám založí – reprodukční. Dále do této sítě patří příbuzní, dokonce i přátelé a kolegové, se kterými nás pojí nějaký vztah. Podpůrná síť rodiny se zhušťuje, když se do ní narodí dítě, pokud je v rodině přítomná nemoc, či pokud je rodina vystavena nelehkým životním situacím – tehdy se také prokazuje kvalita této sítě. Dnes dochází ke zvyšování mezigenerační nezávislosti. De Singly [1999] to dokládá na způsobu přidělování jména dítěti. „Když byl nejstarším dítětem chlapec, nesl jméno svého otce; když to byla dívka, dostala jméno po matce své matky.“ [De Singly 1999: 55] Dnes je tomu jinak; jméno dítěte volí biologičtí rodiče a to zcela podle svého výběru. Rodinná autonomie dneška (Talcott Parsons tento jev nazývá *izolaci*) ale není úplnou distancí od původní rodiny jedince. „Ve vztahu k rodičům lze definovat ideální model jako nežít s nimi, ale blízko nich.“ [De Singly 1999: 57] Autonomie nové rodiny od vlastních rodičů je dána i tím, jak si nového partnera volíme. Odstup od dohodnutých sňatků a sňatků z rozumu nám dává svobodu volby nového partnera. Rodina a především rodiče se v procesu hledání partnera stahují do ústraní. Také volba partnera z větší vzdálenosti od rodného domu jedním z faktorů přispívajících k mezigenerační nezávislosti. Jak už jsme řekli výše a jak píše Vágnerová [2000] pro děti je kontakt s prarodiči důležitý. Mezigenerační nezávislost ve výchově dětí podporuje v dnešní době i zavedená institucionální péče o děti – jesle, mateřské školy, možnost hlídání dětí, ať už skrze zájmové kroužky nebo péče ze strany profesionálních chův. Prarodiče jsou dnes také starší – to souvisí s odsouváním rodičovství do pozdějšího věku partnerů. Nejsou pak schopni trávit s vnoučaty tolik času a věnovat se jim tak, jak tomu bylo dříve.

Mezigenerační nezávislost se tak v dnešní rodině stává běžnou situací, avšak *izolace*, jak tento rys nazval Parsons, není přesným pojmem. V moderní společnosti nedochází k naprosté izolaci jejích příbuzných členů, ale spíše k autonomii nové rodiny a nezávislosti dospělých vdaných a ženatých dětí.

V dějinách ale existovaly i opačné situace – jako extrémní příklad úzké vazby mezi členy jednotlivých příbuzných rodin můžeme uvést tzv. komuny, které u nás převládaly v 60. letech a jejichž ideologie byla odvozována z hnutí hippies. „Společné bylo nejen vlastnictví – všichni muži byli považováni za manžele všech žen a všechny děti byly považovány za děti společné, i jejich výchova měla být záležitostí kolektivní.“ [De Singly 1999: 40]

3. Krize

3.1 Pojem krize

Sociologický slovník vysvětluje pojem krize jako: „Vyhrocení nebo vznik problémové situace, kterou není možno řešit dosavadními postupy (...); zlomy, které se objevují v životním cyklu jedince (...), když jedinec vstupuje do nové životní fáze a musí řešit zcela nové úkoly, a k., jež jsou důsledkem mimořádných událostí v biografii jedince (úmrtí blízké osoby, ztráta zaměstnání apod.).“ [Jandourek 2001: 134] V psychologicko-sociologickém kontextu se tedy slova krize užívá pro označení těžké, rozhodující chvíle či obtížnou situaci. V medicíně tento pojem slýcháváme jako označení pro změnu stavu pacienta. Ve vědeckém prostředí bychom za pojem krize mohli označit stav, kdy se objeví něco nového, co nezapadá do současného paradigmatu. Takový jev je označován jako X, o kterém si myslíme, že se později nějak vysvětlí. Když však těchto X přibývá, dochází ke krizi a současné paradigma musí být nahrazeno novějším a přesnějším. Podle Kuhna¹⁹ (Struktura vědeckých revolucí, 1962) se tento jev nazývá vědeckou revolucí.

3.2 Krize rodiny

Současně s pojmem krize umí dnešní sociologie vysvětlit i pojem krize rodiny. Krize rodiny je v sociologickém slovníku Jandourek [2001] vysvětlována jako proces předávání řady funkcí vykonávaných tradičně rodinou jiným společenským institucím v moderní společnosti. Funkcemi rodiny se myslí např. výchova, vzdělání, péče aj. (viz kap. Funkce rodiny). Jedním z příznaků krize rodiny má být také rostoucí rozvodovost.

Jak už bylo zmíněno, krize je vznik problémové situace, kterou není možné řešit dosavadními postupy. A právě zde shledáváme velmi důležitý bod této práce. Rodina bezesporu prochází změnou – a hledá právě nové možnosti řešení. Manželství, tak jak ho známe, už nevyhovuje požadavkům moderní doby – ta je

---

¹⁹ Thomas Samuel Kuhn – americký filosof, fyzik, teoretik vědy a vědeckého poznání, zabýval se dějinami vědy, astronomií, kvantovou teorií její prehistorií.

dynamická a hledá rychlá a efektivní řešení – vstup do manželství je právním úkonem, svatba vyžaduje mnohdy náročné přípravy a finance, které spousta lidí nemá, nebo nechce do tohoto účelu investovat. Také rozvod bývá komplikovaný – opět nezáleží pouze na partnerech, dohodnou-li se na rozchodu, je třeba státních orgánů a z tohoto důvodu se rozvod stává závažným krokem v životě jedince, nehledě na to, že čím více lidí je do rozchodu zapojeno, tím větší je psychický nápor na jedince samotného. A tak lidé hledají alternativy – nesezdaná soužití, domácnosti jednotlivců. V nesezdaném soužití spolu mohou dva lidé žít stejně dobře jako v manželství, stále si ale uchovávají svou právní svobodu a rozchod je o to jednodušší. Lidé žijící sami ve své domácnosti si zase velmi dobře udržují svoje soukromí a individualitu; to ale neznamená, že by neměli žádný partnerský vztah. Jen se (a většinou prozatímne, jak uvidíme dále) rozhodli, že chtějí být pány svého života a svého bytu. Jejich postoj je také výsledkem moderní doby – ta žádá individualitu a nezávislost.

Právě nahlédnutí a pochopení těchto nových rysů společnosti nám pomůže při odpovědi na základní otázku celé práce. Proto je v této práci zařazena kapitola Nové jevy a projevy současné rodiny, kde uvedeme různé typy soužití, které napoví, zda se v případě české rodiny jedná o krizi nebo o institucionální proměnu.

4. Vývoj evropské rodiny

Vývoj evropské rodiny je pro nás důležitý z mnoha hledisek. Potřebujeme znát vývoj rodiny v evropském i západním kontextu, abychom viděli, že rodina není statickou institucí, ale neustále se proměňuje a její vývoj není ukončen. Právě proměna rodiny v čase nám ukáže, na základě jakých indikátorů bychom mohli soudit o její institucionální proměně nebo o krizi, na jejímž konci instituce rodiny zanikne. V této kapitole si proto ukážeme vývoj rodiny v Evropě, a to hlavně v jejích západních zemích, v kontextu vývoje rodiny v České republice.

4.1 Válečný a poválečný vývoj

První světová válka zasahuje rodiny hlavně odchodem mužů do války či jejich smrtí. Zůstává po nich mnoho ovdovělých žen i tzv. vdovy v bílém, tedy ženy, které se kvůli nedostatku partnerů nemohly provdat. Nedostatek partnerů je příčinou chybějících dětí a věková pyramida populace Evropy zůstává nestabilní. Rodinný život ovlivnila válka ale i poté, co skončila. Některým ženám se muži nevrátí a rodiny, kterým se muži vrátí, se musí vyrovnat s novou dělbou práce. Ženy si zvykly na žití bez mužů a nastává konflikt, když je mají pustit zpět na jejich místo. Tady je počátek konkurenčního boje mezi partnery a střetu sociálních rolí.

Druhá světová válka zasazuje rodinám další ránu. Celé židovské či romské rodiny jsou vyvražďeny, rodiny ostatních etnických skupin jsou rozděleny, odloučeny a destabilizovány. Tyto rodiny zůstávají v nehostinných podmínkách, žijí v několika lidech jen v malých domácnostech. Tuto populaci postihují časté epidemie, rekordní je dětská úmrtnost. Totalitní a fašistické režimy si instituce rodiny neváží a komunisté „v rodině viděli podněcovatele a přenašeče nerovnosti. V totalitních zemích třicátých a čtyřicátých let rodinu nahrazovaly Strana a Vlast.“ [Sullerotová 1998: 10] S koncem druhé světové války přichází uznání manželství a rodiny v poválečných Ústavách; ve většině ústav se objevuje teze podporující zákonné manželství a rodinu. V tehdejší Československu „stát pečuje o to, aby rodina byla zdravou základnou rozvoje národa.“ [Sullerotová 1998: 11]

Tak jak ve všech poválečných zemích dochází k obnově institucí rodiny, nejrychlejší vývoj zaznamenáváme ve Švédsku. Tady ve 30. letech narůstá počet sňatků, lidé se berou mnohem mladší (v roce 1930 je medián vdávajících se Švéděk 24 – 25 let, po roce 1940 je to už jen 21 let a z toho je 30% nevěst těhotných). [Sullerotová 1998: 14 – 15] Tento trend postupně zasahuje celou Evropu. Dalo by se říci, že v letech 1945 – 1964 je manželství v módě. To s sebou ovšem přináší i neúspěšné situace. Mladé manžele zasahuje bytová krize. „(...) nutila přibližně každé třetí manželství (...) žít v jedné místnosti v bytě rodičů.“ [Sullerotová 1998: 20] V těchto letech také nastává baby boom. Na jednu ženu zde připadá více než 2,5 dítěte. Vysvětlením této rekordní porodnosti může být to, že „mladí lidé ztratili příliš mnoho blízkých a ze vzdoru chtěli dát vzniknout novému životu.“ [Sullerotová 1998: 20]. V Československu se v roce 1946 rodí v průměru 3,2 dítěte na ženu. První dítě tak přichází brzy, průměrný věk prvorodiček se snižuje. V Čechách a na Moravě je to věk mezi 21 a 24 lety. [Sullerotová 1998: 21] Mladé rodiny s mnoha dětmi postihují zhoršené sociální podmínky. To dokládá např. časový rozvrh prováděný ve Francii: v roce 1947 pracovala matka se dvěma dětmi celých 80 hodin týdně, se třemi pak 86 hodin týdně. [Sullerotová 1998: 22] Tyto útrapy dovedly mnoho manželství k jeho zániku. „V Rumunsku, Maďarsku a Československu se od padesátých let zvyšuje počet rozvodů.“ [Sullerotová 1998: 23]

4.2 60. léta aneb druhá demografická tranzice

„Demografický přechod (...) je výrazná změna v reprodukčním chování populace, která se odehrává v návaznosti na společenské proměny.“ [Večerník, Matějů 1998: 103] První demografická tranzice probíhala v Evropě v průběhu 19. století a na počátku 20. století a byla způsobena přechodem tradiční společnosti k moderní industriální společnosti; vyznačovala se především velkým nárůstem počtu obyvatelstva (a to z důvodu poklesu úmrtnosti).

V šedesátých letech se v západních zemích i díky předchozímu vývoji zlepšuje životní úroveň obyvatelstva. Západní rodina se mění v jednotku spotřební, každý si zvyká na nákup nového rodinného auta, televizoru a jiných věcí pro zábavu. Ve výchově dětí se pěstuje individualismus, rodina preferuje koncept tzv. otevřené rodiny (koncept založený na radách francouzské *Školy rodičů – Ecole des Parents* nebo anglické *Výchově k rodinnému životu – The Education for Family Life*) [Sullerotová 1998: 29], ten prosazuje permissivní liberalismus, na jehož základě rodina přestává být autoritářskou a odděluje se od svých předků. Společnost je plná psychologizujících teorií o tom, jak správně vychovávat své děti; receptů na šťastnou rodinu. Rodiče se však pod tlakem těchto teorií stávají bezradnými a v důsledku toho se v 60. letech objevují jejich děti „dávající v ulicích silně najevo svou touhu změnit život i kulturu a vymyslet novou společnost.“ [Sullerotová 1998: 30]

4.2.1 Porodnost

Porodnost v 60. letech se snižuje. „Nové sociální klima, které spatřilo světlo světa v průběhu šedesátých let, nejdříve naladilo ženy, které již mnoho let žily v manželství a měly za sebou několik porodů, k tomu, že porody dalších dětí začaly odmítat a začaly se jim bránit.“ [Rabušic 2001: 186] To byl konec baby boomu, který začal po druhé světové válce. K tomu přispěl i objev hormonální antikoncepce. Antikoncepce také zapříčinila prodlužování intervalu nejen mezi sňatkem a prvním porodem, ale také interval mezi prvním a druhým porodem. Porody ve vyšším pořadí tak začaly být výjimečné. Využití antikoncepce snížilo vynucené sňatky z důvodu těhotenství ženy a jejich úplný konec nastal v 70. letech, kdy došlo k liberalizaci potratových zákonů.

4.2.2 Sňatečnost

V letech výše zmíněné generace (od roku 1964) sňatečnost klesá. Např. ve Švédsku je v roce 1966 za rok zapsáno ještě 61 000 sňatků, v roce 1973 už je to jen 38 100 sňatků. [Sullerotová 1998: 44] Lidé nahrazují zasnoubení pár lety

společného žití na zkoušku, předmanželská sexuální zkušenost je přijímána jako něco přirozeného, instituce rodiny manželského páru se zdá být v krizi. V tabulce můžeme vidět nárůst dosud neprovdaných žen i mužů v Evropě.

Tabulka 1: Neženaří muži a neprovdané ženy 1980 – 1993²⁰

Rok	Neženaří muži ve věku 25 – 29 let (%)	Doposud neprovdané ženy ve věku 25 – 29 let (%)
1980	23,3	8,9
1991	27,6	10,9
1993	29,9	12,6

Dochází k prodlužování věku vstupu do manželství a tím ke vzniku volného soužití. Ve Francii se výrazem pro tento stav soužití používá označení *Konkubinát*. Ti, kdož se hlásí k takovému soužití, si chodí pro tzv. *osvědčení o konkubinátu*, což jim umožňuje využívat stejných výhod sociálního zabezpečení, jako kdyby byli manželé, zároveň je však doklady k ničemu nezavazují. I Švédové se kolem roku 1975 hlásí k tzv. *Sambo*, neboli spolusoužití. Tvrdí, že takové dlouhodobé spolusoužití je pak zárukou šťastného a trvalého manželství. „Sňatek ztratil opodstatnění, tvrdívali mladí lidé, což jinými slovy znamená: sňatek může přetrvávat jako volitelná, zastaralá, bezvýznamná možnost, ale už ho není zapotřebí, chce-li někdo založit rodinu.“ [Sullerotová 1998: 47 – 48] V této době vznikají komuny a mnozí sociologové právě v této době tvrdí, že právě komuny jsou budoucností a že instituce rodiny a manželství úplně zanikne.

4.2.3 Rozvodovost

V letech 1965 – 1978 právníci v západních zemích změnili a zmírnili rodinné právo týkající se sňatků a především rozvodů. Ve většině zemí se tak rozvod stal snazším a akceptovatelnějším ze strany společnosti. Spolu s nárůstem počtu nesezdaných soužití stoupl i počet rozvodů. [Sullerotová 1998: 50] Rozvod už není považován za ztroskotání manželství, ale za osvobození; filmy a seriály už nekončí svatbou, ale rozvodem. Jak píše Sullerotová [1998] tkví příčina i v tom, že lidé v těchto letech odmítají tradice, ale bojí se budoucnosti. Proto

²⁰ **Zdroj:** Sullerotová, E. (1998). Krize rodiny. Praha : Karolinum. ISBN 80-7184-647-3. s. 46.

např. v Anglii vzrost index rozvodovosti z 16,2 v roce 1970 na 43,8 v roce 1985.
[Sullerotová 1998: 50]

Druhá demografická tranzice tedy znamenala především snížení porodnosti a to „na tak nízké hodnoty, že ani nezajišťují prostou obnovu populace, která nastává až nad kritickou hranicí úhrnné plodnosti žen 2,1.“ [Večerník, Matějů 1998 : 103] Výsledkem druhé demografické tranzice jsou nesezdaná soužití „mladí lidé odkládají uzavření sňatku, sňatek je nahrazován nesezdaným soužitím (kohabitací).“ [Rabušic 2001: 185], kohabitace je některými lidmi také považována za alternativu k manželství, tudíž se stále více zvyšuje počet dětí narozených svobodným rodičům a v neposlední řadě se zvyšuje rozvodovost a narůstají počty neúplných rodin.

5. Nové jevy a projevy současné rodiny

Jak jsme uvedli v předchozí kapitole, v nedávné době došlo ke změnám v oblasti rodinného života. Některé změny působí příznivě a podporují rodinné soužití, jiné jsou nepříznivé a vypovídají spíše o krizi rodiny. V této kapitole se zaměříme na různé formy soužití a to jak na ty, které už známe (manželství), které se objevily teprve nedávno (fenomén nesezdaných soužití, dvoukariérových manželství), tak i na ty, které nejsou soužitím v pravém slova smyslu (domácnosti jednotlivců, neúplná soužití). To, zdali jedince žije či nežije v těchto soužitích, je ovlivněno mnoha faktory. Za (1) to může být status dobrovolnosti (vyberu si žít v manželství, naopak nevyberu si např. neúplné soužití, které je zapříčiněno smrtí partnera), (2) je to úspěch formy soužití (neúspěch v manželství zakládá neúplné soužití, později třeba opakované manželství), (3) jsou to okolností podmínky (a to i podmínky rodinné politiky státu), (4) jsou to jedinečné dispozice (někdo prostě není schopen žít v partnerském vztahu), (5) jednotlivcovu formu soužití ovlivňují jeho individuální hodnoty a přání.

Formy soužití, na které se v této kapitole zaměříme, budou seřazeny tak, jak vypovídají o základní otázce celé práce. V první části se tedy zaměříme na ta soužití, která jsou formami předpokládajícími rodinný život tak, jak je určen i právně (manželství, opakovaná manželství, dvoukariérová manželství) a na formy soužití předpokládající institucionální proměnu rodiny (nesezdaná soužití). Institucionální proměnu rodiny předpokládá tato forma proto, že není formou soužití obvyklou, ale stále je jejím cílem žít s partnerem a vychovávat děti.

Do této kapitoly řadíme i registrovaná partnerství. Koncept rodiny zde zůstává nenaplněn, jelikož registrovaní partneři nemohou, podle právního zákoníku, mít společné děti. Homosexuální páry ale registrovaným partnerstvím dosahují nejen stejných práv a povinností jako mají manželé, ale i stejné stability. Ta je důležitá jak pro úspěšné soužití v partnerském vztahu, tak pro založení rodiny. Předpokládejme tedy, že pokud by registrovaným partnerům zákon umožnil mít společně děti (pomocí umělého oplodnění, možnosti osvojení, náhradní matky aj.), děti by chtěli a dokázali by je vychovávat. Náš předpoklad podporuje i fakt, že tam, kde registrovaní partneři děti mít mohou (některé státy USA), je mají.

Ve druhé části se budeme zabývat projevy, které vypovídají spíše o krizi rodiny (neúplná soužití, problematika Singles). Singles je forma života, která se vyhýbá rodinnému životu a problematika neúplných soužití nenaplňuje rodinný život, jelikož zde chybí jeden z rodičů.

5.1 Formy soužití předpokládající rodinný život

5.1.1 Manželství

Manželství je sociologickým slovníkem (Jandourek, 2001) definováno jako právní vztah zavazující muže a ženu k rodinnému životu. V moderní západní společnosti je povolena pouze monogamie, ovšem s vyšší mírou tolerance rozvodovosti. Kovařík a Šmolka [1996] sestavili dle svého výzkumu výčet jevů, které jsou předpokladem šťastného rodinného života. První předpoklady se týkají otázek ohledně manželství: na prvním místě je harmonický citový vztah mezi manžely. U mužů potom následuje dostatek peněz a dobré hmotné podmínky, dobré bydlení a tolerance spolu s uznáním mezi partnery; u žen pak patří třetí příčka věrnosti, následována je tolerancí a vzájemným uznáním nebo dobrými hmotnými podmínkami. U svobodných mužů se na druhé místo staví sexuální soulad mezi partnery, až za ním je dostatek peněz, dobré bydlení a tolerance. Věrnost je jedním ze 3 – 4 hlavních předpokladů šťastného soužití pro ženy všech rodinných stavů a věkových kategorií. U mužů ji nacházíme na 7. – 11. pozici. V nejstarší věkové kategorii se však právě u nich dostává až na 1. místo.

Výše popsané jevy jsou také jedním z důvodů, proč manželství uzavíráme. Právním aktem manželství nabýváme jistoty, že partner cítí to samé jako my a bude se tak i chovat. V manželství je nedůležitější společné směřování; jsou pro ně charakteristické společné investice (nejen finanční, ale i do dětí a vztahu samotného), společná dělba práce a vzájemná podpora přerozdělování prostředků v případě potřeby. Hlavním důvodem pro uzavření manželství se tedy zdá být důvěra v to, že pokud je svazek právně určen, není tak lehké ho rozdělit a partneři spolu tedy budou žít déle.

V minulosti mělo manželství jiný, větší význam – dítě narozené do mimomanželského vztahu nemělo právní legitimitu a nesezdaný pár byl společností přijímán velmi těžko. Manželství v dnešní době ztrácí pro mladé lidi atraktivitu – není už jediným způsobem osamostatnění se člověka, dokonce narození dětí do volného svazku je společností přijímáno dobře. Děti už tedy ve většině případů nejsou důvodem k uzavření manželství. „... u nás se od tohoto modelu odklánějí mladí, svobodní, bezdětní s vyššími příjmy bez rozdílu pohlaví.“ [Čermáková 1997: 56] Jednou z dalších příčin snižování sňatečnosti je také rodinná politika státu. Novomanželé nejsou nijak výrazně podporováni a s rostoucí ekonomickou soběstačností žen ani pro ženy není nijak výhodnější do manželství vstupovat. I přes tato fakta, ale výzkumy ukazují, že u mladých lidí stojí rodina a manželství v jejich žebříčku hodnot poměrně vysoko.

Věk vstupu do manželství se zvyšuje, ale s tím, jak ubývá porodů do konce osmého měsíce od uzavření manželství, můžeme soudit, že vstup do manželství je v posledních letech (u nás přesněji od 60. let, kdy byla poprvé dostupná antikoncepce a výrazněji od let 70., kdy došlo k liberalizaci potratových zákonů) je opravdu dobrovolný. Děti však stále jsou jedním z důvodů, proč manželství uzavřít. I mladá generace (lidé do 29 let) v 55% podporuje názor, že by se děti měly rodit pouze do manželství. [Kuchařová 2003: 193] Krom manželství do něhož se dříve či později narodí děti, existují i manželství bezdětná. Ty existují buď proto, že lidé v něm nechtějí mít děti, či že děti mít nemohou. Bezdětnost celkově v ČR mírně přesahuje hranici 10%, což je procento, které je stále označováno, jako hranice nízké bezdětnosti. [Dudová 2007: 83] Manželství, která jsou bezdětná tak v této práci nepovažujeme za rodiny. Páry, tedy ve smyslu muže a ženy²¹, které nemohou mít děti, mají možnost buď asistované reprodukce (která je vhodná v případě zdravotních problémů nebo neplodnosti jednoho partnera) nebo osvojení dítěte.

---

²¹ Zákon č. 373/2011 Sb. o specifických zdravotních službách v paragrafu 6 hlavy 1., odstavec 1 uvádí, že: „Umělé oplodnění lze provést ženě v jejím plodném věku, pokud její věk nepřekročil 49 let, a to na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří tuto zdravotní službu hodlají podstoupit společně (dále jen „neplodný pár“).“ Dostupné také z: http://zdravotni.praha.eu/public/1d/f5/31/1333559_225888_2011_373.pdf

5.1.2 Opakovaná manželství

Opakovaná manželství jsou sociologicky zatím neprobádaná oblast. Ne snad proto, že by se o ně tato věda nezajímala, ale proto, že tato oblast je vnitřně velice diferenciovaná. „Dá se snadno pochopit, že vrhnout na světlo všechny tyto možné kombinace a identifikovat jejich rozdíly by sociologie rodiny ještě nezvládla.“ [Možný 2006: 225] Lidé, kteří vstupují do opakovaných manželství, mají již kus života za sebou – do takového manželství si tedy přivádí děti z prvního manželství; pro jednoho z manželů to může být druhé, a dokonce i třetí manželství. Jak píše Možný [2006] „Dítě v opakovaném manželství může mít a často má: dva biologické rodiče, dva nevlastní rodiče, pokrevní sourozence, nevlastní sourozence, napůl nevlastní sourozence, i osm prarodičů (anebo více, pokud se jeho prarodiče také rozvedli) a několik sad vzdálenějších příbuzných.“ [Možný 2006: 225]

Co o opakovaných manželstvích známo je, že následují nedlouho po rozvodu; to častěji platí pro muže. Obecně se rozvedení muži žení znovu častěji než rozvedené ženy. Důvodem je zřejmě to, že muž se svým znovu nabytým svobodným stavem není spokojen, kdežto žena si na něj časem zvykne. Anebo také to, že starší ženy už pro muže nejsou tolik atraktivní, oproti tomu starší, zkušenější a často dobře zajištění muži pro mladé partnerky (které se vdávají poprvé) často atraktivnější jsou. Opakovaná rodina, která vznikne, je v mnohém odlišná od té první – má o něco větší pravděpodobnost rozvodu. „... ti, co mají zkušenost z rozvodu, jakoby se ho méně báli.“ [Možný 2006: 224] Na druhou stranu ženy a muži hodnotí svá opakovaná manželství jako šťastnější, to platí zejména u hodnocení vztahů mezi partnery, vztahy rodičů s dětmi jsou v takové rodině problematičtější. Výzkum ukazuje, že děti v opakovaných manželstvích prospívají lépe než v rozvedené rodině s jedním rodičem. [Možný 2006: 225]

5.1.3 Dvoukariérová manželství

Dvoukariérové manželství je manželství, v němž se oba z partnerů věnují kariéře na vrcholné pozici. Podle Možného [1983] jsou to ti lidé, kteří se věnují vědecké

nebo umělecké profesi na špičkové úrovni, podnikatelé a také ti, kteří zaměstnávají.

Pro to, aby vůbec mělo smysl zabývat se dvoukariérovým manželstvím jako jedním z konceptů rodinného života, musíme předpokládat, že toto manželství funguje jinak než manželství, kde se kariéře věnuje pouze jeden z manželů nebo dokonce žádný z nich. Za odlišnosti předpokládejme: ekonomickou stabilitu rodinu – ta je zajisté větší, dosažený majetek má vyšší cenu a životní úroveň rodiny je také vyšší. S ekonomickou stabilitou roste sociální postavení rodiny a společně s těmito dvěma faktory se mění hodnotová a názorová orientace i způsob trávení volného času rodiny. Vysoká pracovní exponovanost muže i ženy má negativní dopad na kvalitu rodinného a partnerského života; „dvoukariérové manželské páry se častěji rozvádějí v porovnání se zbytkem populace.“ [Maříková 2000: 106] I když se tyto manželství navenek mohou zdát jako harmonická, nedostatek času a vysoká míra napětí sociálních rolí, kterou vysoké pracovní nasazení vyvolává, způsobují vážné problémy uvnitř rodiny. Nejenže v dvoukariérovém manželství najdeme mnohem větší míru napětí mezi sociálními rolemi, ale i jejich stereotypní plnění se v mnoha ohledech mění. V tomto typu manželství se totiž práce stává stejnou sférou seberealizace nejen pro muže, ale také pro ženu; mizí tedy racionální důvod, proč by se o dění v domácnosti měla z větší míry starat žena. „V rodině pracovně exponovaných manželů není ekonomicky výhodné věnovat se domácnosti a dětem.“ [Možný 1983: 37] Právě to sice podporuje symetrii rozložení rolí, ale zároveň rozbíjí soudržnost. Podle Možného a jeho výzkumů však stále platí rozdělení na práce ženské a mužské, a to hlavně z toho důvodu, že ihned po narození dítěte se toto manželství mění v jednokariérové. Ve střední fázi života (míníme tu, kdy jsou děti tohoto manželství ve věku, kdy nepotřebují neustálou péči rodiče) pak dochází k neshodám v dělbě práce. „Ještě ani ve střední fázi rodinného života nedospěla (...) plná třetina manželských párů k dohodě o dělbě domácích prací, kterou by obě strany považovaly za spravedlivou a bezproblémovou a v každém pátém manželství by podle obou – tedy i muže, měl muž doma dělat více, než skutečně dělá.“ [Maříková 2000: 108]

Dvoukariérová manželství tak z pohledu krize rodiny chápeme dvěma způsoby: zaprvé jako nestabilní formu soužití, jejímž předpokladem není dlouhodobé trvání a to zejména protože: dvoukariérové manželské páry často upřednostňují práci před rodinou, nedostatek času zapříčiňuje nedostatek sociálních kontaktů a komunikace mezi členy rodiny, nedostatek volného času ze strany rodičů ohrožuje děti: nemají kontakt s rodiči, v krajním případě se chování jejich rodičů „může odrazit v jejich asociálním a deviantním chování.“ [Maříková 2010: 106] Druhý způsob chápání dvoukariérových rodin z našeho hlediska je založen hlavně na změně hodnot v těchto rodinách. Jednak tyto rodiny rozbíjí stereotypy mužské a ženské práce, a tím dochází k výraznému posunu genderových rolí, k většímu faktickému zrovnoprávnění muže a ženy uvnitř rodiny, za druhé dvoukariérové rodiny mají vyšší sociální postavení a prestiž oproti ostatním rodinám, což může ze sociálního hlediska působit jako důležitý stabilizující faktor rodinného soužití. Větší finanční prostředky také pomáhají k rozvoji dětí z těchto rodin – obecně mohou déle studovat, studovat v zahraničí atd. S rostoucím počtem vysokoškolsky vzdělaných jedinců bude v budoucnu dvoukariérových rodin přibývat, proto bude určitě přibývat i možností, jak toto soužití zvládat – ať už se jedná o větší nabídku výpomoci ze třetí strany, o vybavení rodiny nejmodernějšími přístroji, které zajistí péči o domácnost, nebo o větší pružnost kariéry, kterou ženy i muži budují. Nemíníme tedy, že by dvoukariérová manželství nijak (nebo dokonce vůbec) výrazně přispívala k rozpadu manželství a tím ke krizi rodiny.

V dvoukariérových manželstvích vidíme plně proměnu instituce rodiny – mění se nazírání a chápání rolí v rodině, jiná je dělba práce. I když se dvoukariérová manželství rozvádějí častěji než ty, kde kariéru buduje jeden nebo dokonce žádný z partnerů, můžeme v nich vidět snahu o to, že i při kariéře tíhnou lidé k hodnotám jako je rodina a chtějí mít děti, které vychovávají v příznivém rodinném prostředí.

Manželství, opakovaná manželství a dvoukariérová manželství jsou jediným právně upraveným a uzavřeným vztahem, jak může žena a muž žít společně. V současné době u nás neexistuje žádné právní stvrzení nesezdaného soužití, jak tomu bylo např. v 80. letech ve Švédsku a ve Francii [Sullerotová 1998: 47] Být

partnery i z právního hlediska se tedy v současné době dá dosáhnout jedině vstupem do manželství.²² Pokud se budeme ptát po budoucnosti této formy soužití, je pro nás z hlediska manželství důležitý jeden faktor – a to, zda mladí lidé chtějí v dospělosti či v pozdějším věku do manželství vstoupit. Ve výzkumu Rodina 2001²³ byla položena otázka: „Kterou možnost považujete pro svůj život za nejlepší?“ 57% lidí ve věku 18 – 29 let odpovědělo na tuto otázku, že nejlepší formou soužití je „Žít v jednom manželství po celý život“, 16% pak zastává názor, že nejlepší je „Žít v manželství, byť opakovaném“. [Kuchařová 2003: 191]

V dalších letech očekáváme růst dvoukariérových manželství. Důvod je prostý – více lidí absolvuje vysokou školu, více lidí dnes chce dělat kariéru.

Zřejmě bude přibývat i opakovaných manželství; ty mají svůj původ nejčastěji v rozvodech, ale z hlediska krize rodiny na něj nenahlížíme jako na krizový faktor, jelikož už z názvu chápeme to, že jedinec, který do takového svazku vstoupí, má zájem vytvořit plně funkční rodinu a má důvěru ve svazek manželský.

5.2 Formy soužití předpokládající institucionální proměnu rodiny

5.2.1 Transformace rodiny

K tomu abychom mohli definovat, která soužití předpokládají institucionální proměnu rodiny, potřebujeme vědět, co přesně míníme pojmem proměna nebo transformace rodiny. Důležitým měřítkem toho, zdali rodina funguje a nespěje ke svému zániku je jednak (1) zdali každá rodina plní funkce rodiny a (2) zdali si rodina udržuje prvořadý význam ve výchově potomků a při poskytování citového zázemí, a nepředává toto jiným institucím. [Jandourek 2001: 134] Transformací tedy potom uvažujeme jakoukoli změnu týkající se rodiny, pokud i po této změně

---

²² Mluvíme-li o partnerství mezi mužem a ženou.

²³ Výzkum Rodina 2001 provedl Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Jedná se o výzkum hodnotových orientací. Data výzkumu byla zveřejněna v roce 2002. Výsledky výzkumu i In: Kuchařová (2003). „Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství“. In: *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal. (str. 189 – 204). ISBN 80-86598-61-6.

splňuje dvě výše uvedené funkce. Např. změna typu soužití z manželského na nesezdané – ale stále udržujícího funkce rodiny a vychovávající děti. Krom nesezdaných soužití shledáváme ještě registrované partnerství jako formu soužití, která by byla schopna fungovat jako rodina (partneři jsou dva, tvoří pár a pokud pohlédneme za hranice České republiky, zjistíme, že tam kde registrovaní partneři tuto možnost mají, děti vychovávají), pokud by ovšem byly povoleny adopce dětí homosexuálními páry. Zdali je registrované partnerství vhodným prostředím pro výchovu dětí nebo ne, je předmětem diskuze mnohých psychologů. Není to ale téma pro tuto práci. Předpokládejme tedy, že registrované partnerství je důsledkem uznání homosexuality jako normální sexuální orientace a lidé, kteří chtějí žít v registrovaném partnerství, se chtějí vyrovnat manželskému páru a mít děti.

Naopak formy soužití, které nepředpokládají rodinný život, se musí vyznačovat buď (1) tím, že jedinec není ochoten nebo schopen žít s partnerem, nebo (2) tím, že jedinec má děti, ale nemá partnera, a proto nemůže plnit funkce rodiny. Takovými formami míníme neúplná soužití a singles.

5.2.2 Nesezdaná soužití

Nesezdaná soužití jsou v poslední době velmi rozšířeným typem soužití, hlavně u mladých lidí. „Nesezdaná soužití se často označují za moderní variantu partnerského života typickou pro novou společenskou situaci, v níž mladí lidé již nepotřebují svůj vztah formálně stvrzovat.“ [Hamplová, Pikálková 2002: 127] Nárůst nesezdaných soužití se mnohdy stejně jako nárůst domácností jednotlivců přičítá k rostoucímu individualismu (post)moderní společnosti. [Kocourková, Rabušic 2006: 14]

Ze sociologického hlediska nejsou rozdíly mezi manželstvím a nesezdaným soužitím pouze formální. Lidé žijící v nesezdaném soužití kladou menší důraz na tradiční dělbu rolí v domácnosti, chtějí méně dětí a „je menší pravděpodobnost, že vytvoří pevný a dlouhý vztah.“ [Hamplová, Pikálková 2002: 128] Z hlediska

postojů k nesezdaným soužitím můžeme tato soužití rozdělit do dvou skupin: předmanželská nesezdaná soužití a dlouhodobá nesezdaná soužití.

Předmanželská nesezdaná soužití se vytváří hlavně pro to, že pro mladé lidi je výhodné nejprve zkusit s partnerem žít, než vstoupí do manželství. Jde zde o soužití na zkoušku; „v situaci, kdy předmanželské sexuální soužití není sankcionováno, a to v české, z tradičního hlediska vysoce sekularizované společnosti, není, považují mnozí za výhodné si vztah s partnerem nejprve vyzkoušet.“ [Hamplová, Pikálková 2002: 129] V šetření ISSP 1999²⁴ považovalo předmanželské soužití za rozumné 83% respondentů do 30 let, z lidí nad šedesát let to bylo 54%. [Hamplová, Pikálková 2002: 129] Variantu nesezdaného soužití jako předstupeň manželství volí lidé hlavně proto, že jim poskytuje nezávislost a možnost snadného rozchodu. Ti, kteří by raději uzavřeli manželství beze zkoušky, vysvětlují svou volbu morálkou, zodpovědností a náboženskou vírou. Náboženská víra má vliv i na dlouhodobé nesezdané soužití. Pravděpodobnost souhlasu s nesezdaným soužitím se snižuje v závislosti na víře. Podle Hamplové a Pikálkové [2002] klesá souhlas v závislosti na návštěvnosti bohoslužeb.

Dlouhodobé nesezdané (bezdětné) soužití je v české populaci tolerováno. Přibližně 80% mladých lidí se v rámci šetření ISSP vyjádřilo, že je v pořádku, aby spolu dva lidé žili, aniž plánují sňatek. Jiné je to, pokud dva lidé chtějí vychovávat děti. V otázce „nejvhodnějšího svazku pro výchovu dětí“ (výzkum Rodina 2001²⁵) zastává 57% lidí ve věku 25 – 34 let názor, že by se děti měly rodit pouze do manželství. Ve věku 55 – 64 let je to 78% lidí. [Kuchařová 2003: 2000]

Nesezdaná soužití jsou v České republice preferována hlavně jako předmanželská. Nejvhodnějším svazkem pro výchovu dětí však stále zůstává manželství. Proto

---

²⁴ Šetření International Social Survey Program (ISSP) prováděný SÚAVČR roku 1999. Výsledky výzkumu také In: Hamplová, D. – Pikálková, S. (2002) Manželství, nesezdaná soužití a partnerský vztah. In: Současná česká společnost *Sociologické studie*. Praha: SOÚ. (str. 127 – 147). ISBN 80-7330-009-5.

²⁵ Výzkum Rodina 2001 provedl Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Jedná se o výzkum hodnotových orientací. Data výzkumu byla zveřejněna v roce 2002. Výsledky výzkumu i In: Kuchařová (2003). „Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství“. In: *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal. (str. 189 – 204). ISBN 80-86598-61-6.

můžeme soudit, že nesezdaná soužití se ve větší míře nestanou náhradou za manželský svazek.

5.2.3 Registrovaná partnerství

„Registrované partnerství je trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé způsobem stanoveným tímto zákonem (dále jen "partnerství").“ Tak uvádí registrované partnerství zákon 115/2006 Sb. o registrovaném partnerství. Registrované partnerství je v ČR jako institucionalizovaný svazek uznáno od roku 2006. Tento zákon byl navrhnout pro zrovnoprávnění homosexuálně orientovaných lidí s majoritní společností. Od počátku diskuze se proti sobě staví navrhovatelé zákona a odpůrci smýšlející proti tomuto ustanovení. Navrhovatelé vyzdvihovali zákon, jak už bylo výše zmíněno, jako krok ke zrovnoprávnění, avšak odpůrci zákona se obávali ohrožení konzervativních hodnot, zejména tradiční rodiny.²⁶ Od roku 2006 tedy je možno, aby se dvě osoby stejného pohlaví stali partnery pod záštitou právního systému ČR. Jejich partnerství je registrováno na matričním úřadu, další podmínky upravuje zákon 115/2006 Sb. o registrovaném partnerství.

Z pohledu této práce však registrované partnerství nemůže naplnit koncept rodiny. Registrovaným partnerům není dovoleno mít děti, které by si společně pořídili.

Homosexuální, ale neregistrovaný pár žen si za jistých okolností děti pořídit může. A to když si jedna z nich (1) osvojí dítě jako svobodná matka, (2) otěhotní přirozenou cestou, (3) podstoupí umělé oplodnění s mužem, s nímž budou vystupovat jako neplodný pár. Jak vyplývá ze zákona 373/2011 Sb. o specifických zdravotních službách (a bylo uvedeno již v této práci v souvislosti s neplodnými manželstvími) „umělé oplodnění lze provést ženě v jejím plodném věku, pokud její věk nepřekročil 49 let, a to na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří tuto zdravotní službu hodlají podstoupit společně (dále jen „neplodný pár“).“²⁷

---

²⁶ Stenoprotokol jednání Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/045schuz/s045280.htm#r2>

²⁷ Zákon č. 373/2011 Sb. o specifických zdravotních službách: hlava 1., paragraf 6, odstavec 1. Dostupné také z: http://zdravotni.praha.eu/public/1d/f5/31/1333559_225888_2011_373.pdf.

Cestou pro homosexuální pár mužů, jak společně vychovávat dítě je, že jeden z partnerů dítě (1) má z předchozího partnerství nebo (2) ho osvojil jako svobodný otec.

Pokud již jeden z partnerů rodičem je a posléze vstoupí do registrovaného partnerství, je vztah rodičovství a registrovaného partnerství upraven v již zmíněném zákoně 115/2006 Sb. a vyplývá z něj toto: pokud je jeden z registrovaných partnerů rodičem dítěte, je povinen zastávat povinnosti rodiče, pokud dítě jednoho partnerů žije v domácnosti s registrovanými partnery, podílí se na výchově dítěte i druhý partner; povinnosti týkající se ochrany vývoje a výchovy dítěte se vztahují i na tohoto partnera.

Někteří psychologové jsou proti výchově dětí homosexuály hlavně proto, že by děti v budoucnosti mohly mít problém se svoji genderovou identitou (Jaroslav Šturma). Bohužel se setkáváme i s velmi negativními až urážejícími názory – někteří se obávají i sexuálního zneužívání dětí ze strany partnerů (Jeroným Klimeš). [Homosexuálové a adopce 2011] Avšak výzkumy ze zahraničí nepotvrzují žádnou z jejich obav (výzkumy ze zahraničí proto, že např. v některých státech USA je adopce dětí homosexuály povolena). Naopak z těchto výzkumů vyplývá, že homo-rodiny, jsou velmi podobné hetero-rodinám a vývoj dětí je podobný a neobjevují se v něm žádné odchylky od normálu. „Existuje dostatek důkazů o tom, že děti vychovávané rodiči stejného pohlaví si vedou stejně dobře jako děti vychovávané heterosexuálními rodiči. Více než 25 let výzkumů zdokumentovalo, že neexistuje vztah mezi sexuální orientací rodičů a zdravým emočním, psychosociálním a behaviorálním vývojem dítěte.“ [Homosexuálové a adopce 2011]

Právní řád ČR si tak v tomto bodě vede poněkud absurdně. Adoptovat může každý: samotná žena, samotný otec, manželé, nikoli ale registrovaný pár. Z novodobých psychologických teorií, ale vyplývá, že děti osvojené homosexuálním párem jsou ve svém vývoji naprosto neohroženy a není tak z hlediska psychologického důvod, proč by tyto páry neměli mít možnost společně si osvojit dítě.

Z hlediska sociologie by mohlo jít o ohrožení tradičních rodinných hodnot. Rodina, tak jak ji známe, je tvořena mužem a ženou, děti si ze svých rodičů berou vzory. Pokud ale není psychologických námitek na tento problém, v zásadě není třeba obávat se krize rodiny. Samozřejmě na registrovaném partnerství je nejvíce vidět to, jak se konzervativní lidské hodnoty mění. To mohou mnozí považovat za krizi. Rodina má být přeci stabilní a její hodnoty konzervativní, i Možný [2006] uvádí, že největší šanci na přežití mají ty rodiny, které dodržují dávnou dělbou rolí, nejsou osloveny feminizací, v jistém smyslu tak dodržují konzervativní hodnoty.

Společnost se ale mění, modernizuje se a v současné době není možné nevyslyšet její hlasy pro změny, které si sama vymáhá. Proto je třeba dát prostor i novým hodnotám. Všechny tyto názorové proměny, i to, že homosexualita je společností víceméně přijímána, jsou důsledkem proměny společnosti.

Registrovaná partnerství nepokládáme v této práci za příznak krize rodiny. Vždyť i registrované partnerství je důkaz toho, že spolu lidé chtějí žít, netíhnou k individualismu, ale chtějí svůj život sdílet společně s partnerem. Hlasy, které se ozývají pro podporu osvojování dětí i homosexuálním párům naznačují, že tito lidé mají ve svém žebříčku hodnot rodičovství.

5.3 Formy soužití nepředpokládající rodinný život

5.3.1 Neúplná soužití

Pojmem neúplná soužití vysvětlujeme soužití, v nichž chybí jeden z rodičů dětí, které v neúplném soužití žijí. Neúplná soužití tak mohou být soužití dětí pouze s matkou anebo pouze s otcem. Neúplná soužití vznikají buď (1) rozvodem manželství, z něhož je určeno, že děti budou nadále žít pouze s jedním z rodičů, nebo (2) vznikají po odejití jednoho partnerů z manželství (to ale nemusí znamenat jeho rozvod) nebo z nesezdaného soužití, do kterého se narodily děti. Další (3) způsob, jak vznikne neúplné soužití, je situace, kdy se svobodná žena sama rozhodne mít děti; to znamená, že otcem dětí bude někdo, kdo o nich buď

nebude vědět, nebo se, se souhlasem matky, o ně nebude starat. V žádném případě pak nebude zapsán v rodném listě dětí.

Nejpočetnější skupinou nesezdaných soužití jsou v České republice svobodné matky. Jsou to tedy matky, (1) které mají partnera, ale žijí s ním v nesezdaném soužití „Když pak mají děti, není pro ně příliš důležité, jestli se narodí do manželství nebo mimo ně.“ [Katrňák 2006: 47] Jejich hodnotová orientace odpovídá modernizaci dnešní doby, tyto ženy zatím nepotřebují svazek manželství k tomu, aby měly děti. Avšak tyto svobodné matky alespoň dodatečně uzavírají sňatek s otcem svého dítěte. [Kuchařová 2003: 193] Nebo naopak, záměrně neuzavírají sňatek proto, aby dokázaly, že s otcem dítěte formálně nežijí, a tak mohly lépe využívat současný systém dávek pro rodiny s dětmi. Ten samozřejmě podporuje svobodné matky více než rodinu tvořenou manželským párem, který vychovává děti. „Přiznává jim delší mateřskou dovolenou včetně vyplacení peněžité podpory v mateřství ....“ [Hamplová 2006: 14] Svobodné matky (2) se stávají svobodnými matkami po rozvodu manželství a to, když jsou děti do péče určeny výhradně jim. Tato skupina podle Katrňáka [2006] převažuje. Jsou to ty ženy, které pocházejí z nižších vzdělanostních a tedy i sociálních vrstev. „Domácnosti svobodných matek jsou chudé domácnosti. Svobodné matky žijí převážně ve velkých městech a se zmenšujícím se sídlem jejich výskyt klesá.“ [Katrňák 2006: 55]

Svobodných matek v posledních letech přibývá. „Svobodné matky v české společnosti jsou tedy již dost velkou skupinou na to, abychom se ptali po jejich charakteristikách a tak hledali odpověď na otázku po příčinách jejich nárůstu.“ [Katrňák 2006: 45] V tabulce vidíme nárůst počtu dětí narozených svobodným matkám v ČR od roku 1990 do roku 2011; stejnou měrou se snižuje počet dětí narozených vdaným matkám.

Tabulka 2: Počet a podíl narozených podle rodinného stavu matky²⁸

Rodinný stav matky	1990	2005	2011
Svobodné	7993	25855	38666
Vdané	119841	67988	63252
Rozvedené	2927	6127	6514
Celkem dětí	131094	102498	108673

Jak už jsme uvedli, svobodná matka ještě nemusí děti vychovávat sama. I proto se počet narozených dětí svobodným matkám zvyšuje – stoupá úměrně s počtem nesezdaných soužití.

Z hlediska naší práce tedy k rizikovým jevům patří hlavně rodiny osamělého rodiče (jak rodiny osamělé matky, tak osamělého otce). A to ať už jsou tato soužití způsobena jakkoli – rozvodem manželství, smrtí jednoho z rodičů nebo odloučením manželů. Více takto osamělých je v ČR matek – Kovařík a Šmolka [1996] uvádí, že tyto rodiny patří bezesporu k nejrizikovějším skupinám rodin vůbec. Každá druhá osamělá matka je se svou životní situací nespokojená. [Kovařík, Šmolka 1996: 43] Za hlavní rizikové oblasti (a tedy funkce, které tato forma soužití – můžeme-li ji vůbec soužitím nazvat – nemůže plnit) považujeme: navazování bezprostředních sociálních a partnerských vztahů; finanční nedostatky, které zapřičiňují nedostatek bazálních potřeb; problém je i ve výchově dětí, těm chybí mužský vzor.

5.3.2 Problematika Singles

Singles je nový sociální jev, který zaznamenáváme v posledních desetiletích. Singles je nová sociální skupina s typickým životním stylem, pro kterou se prozatím neustanovil český název. Skupinu singles není téměř možné statisticky

²⁸ **Zdroj:** Hamplová, D. a kol. (2006). *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha : SÚAVČR. ISBN 80-7330-093-1. s. 16.
Vývoj obyvatelstva České republiky (2011). (2012) Praha : ČSÚ. Dostupné z:
[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/6A002ECDC2/\\$File/400712.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/6A002ECDC2/$File/400712.pdf) s. 18.

evidovat a zatím ji nedokážeme ani sociologicky vymezit. Je totiž mnoho proměnných, které určují, zda daná domácnost je či není domácností singles. Názory na to, kdo je nebo není singles, ještě nejsou sjednoceny. Jedno je ale jasné; jádrem skupiny singles je jedinec, který žije sám ve své domácnosti. Zároveň to ale musí být člověk, který sdílí mladý životní styl. Do skupiny singles tak nelze zahrnout lidi v důchodovém věku, kteří po úmrtí partnera zůstali sami, nebo třeba svobodné matky. Počet domácností jednotlivců v posledních letech vzrostl. Domácnosti jednotlivců představovaly v roce 1995 6,5 % populace, v roce 2005 překročily hranici 10 % a v roce 2010 to bylo již necelých 12 % celé populace. [Domácností jednotlivců přibývá 2012] Jak už ale bylo zmíněno, tyto domácnosti zahrnují i lidi v důchodovém věku a ty, kteří žijí po smrti partnera samostatně. Osoby nad 55 let se na celkovém přírůstku podílejí téměř polovinou.

Růst počtu domácností jednotlivců v produktivním věku je výsledkem hlavně zvyšování věkové hranice pro zakládání rodiny. Enormní nárůst domácností jednotlivců v produktivním věku se projevuje hlavně ve věkové skupině 25 – 34 let, v časovém rozmezí roků 1995 – 2010 téměř pětinasobně. V tabulce vidíme počty osob v různých věkových kategoriích v domácnostech jednotlivců v roce 1995 a 2010. [Domácností jednotlivců přibývá 2012]

Tabulka 3: Vývoj počtu osob v domácnostech jednotlivců v letech 1995 a 2010 podle věkových kategorií (v tis.)²⁹

Věk osoby	1995	2010	Rozdíl 1995/2010 celkem
25 – 29 let	13,3	70,2	56,9
30 – 34 let	16,8	80,7	63,9
35 – 39 let	17,7	57,2	39,5
65+ let	392,2	541,6	149,4
Celkem všechny věkové kategorie	670,3	1226,2	555,9

²⁹**Zdroj:** *Domácnosti jednotlivců přibývá* [online]. (2012) Praha: ČSÚ. Poslední změna 20. 8. 2012. [cit. 2013-03-10]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/78E200316A95>.

Z tabulky vidíme, že největší počet osob v domácnostech jednotlivců je v důchodovém věku, jejich nárůst je úměrný celkovému počtu. Největší nárůst vykazují domácnosti jednotlivců v letech 30 – 34 let. Zvýšení počtu osob v prvních třech kategoriích se tedy dá považovat za zvýšení počtu domácností, jež se mohou označovat jak singles. Můžeme tedy říci, že počet domácností singles se v posledních téměř deseti letech zvýšil. Pro rozhodnutí, zda jsou nebo nejsou singles jakýmsi ohrožením konceptu rodiny a manželství je ale ještě nutno znát jejich náhled na založení vlastní rodiny. Podle Tomáška [2003] je manželství pro většinu singles předpokládanou součástí budoucnosti. A většina singles také žijí v nějakém, více či méně udržovaném, partnerském vztahu. Nejde tedy o skupinu lidí (alespoň ne v českém prostředí), kteří by ze svého přesvědčení nechtěli a neměli žádný partnerský vztah a do budoucna nezvažovali ho mít.

Fenomén singles se tak zdá být jedním z nejvyhraněnějších projevů individualizace ve sféře rodinného života. Avšak existence těchto skupin nijak zřetelně neohrožuje partnerské nebo manželské soužití v ČR. Singles u nás tedy existuje spíše jako forma alternativy k tradičním partnerským vztahům, jako druh kohabitance, jejímž předpokladem, alespoň do značné míry, je založení rodiny v pozdějším věku.

V kapitole Nové jevy a projevy současné rodiny jsme poukázali na typy soužití, které je možno v dnešní společnosti nalézt. Jde jak o typy, které známe z dob předešlých – manželství, tak o typy soužití, potažmo způsobů života, které jsou výsledkem moderní doby – nesezdaná soužití, registrovaná partnerství, singles. Ze všech výše charakterizovaných typů soužití jsme jako krizový pro rodinu určili pouze jeden – a to neúplné soužití, které českou rodinu ohrožuje hlavně svým rychlým růstem. Nejenže jsou tyto rodiny fragmentární a nejsou tak v pravém smyslu rodinami, ale plnění funkcí rodiny v těchto soužitích není a ve většině případů ani nemůže být stoprocentní.

Další, co jsme si v této kapitole ukázali je to, jak stát ovlivňuje rodinnou politiku. Ať už je to ovlivnění normativní (zákaz adopce dětí homosexuály) nebo ovlivnění způsobené jinak vykládaným opatřením státu ze strany společnosti (nárůst

svobodných rodičů kvůli lepšímu zaopatření ze strany státu). Vidíme tedy, že stát může přímo či nepřímo ovlivňovat rodinou politiku. Na detailnější přehled toho, jaká je rodinná politika českého státu a jaké dopady měla nebo v současné době má se podíváme v následující kapitole.

5.4 Koncept rodinného života ze státní perspektivy

Státním nástrojem ovlivňujícím rodinu je rodinná politika. „Rodinná politika je soubor oddělených, ale vzájemně propojených politických voleb, jež se dotýkají rodin a jejich problémů.“ [Sirovátka 1999: 1] Stát bezesporu vlastní nástroje jakými může ovlivňovat rodinný život. Prvním nástrojem jsou finance; a to ve formě rodičovských příspěvků, dětských přídavků, slevy na dani na děti aj. Dalším nástrojem jsou zákony: stát říká, zda jsou předmanželská soužití akceptovatelná, zda se mohou uzavírat registrovaná partnerství, kdo a za jakých podmínek si může osvojit dítě; stát uzákonil rozvody, interrupce a jiné možnosti, které ovlivňují chování celé společnosti. To jak stát ovlivňuje rodinnou situaci, jsme viděli v letech minulých: např. zavedení propopulační politiky v 70. letech zvedlo počet porodů proti výchozím hodnotám o 30%. [Večerník, Matějů 1998: 94] I dnes stát rodinné chování ovlivňuje, nikoli však opatřeními, které by měly takto výrazné výsledky.

Podle typu rodinné politiky můžeme charakterizovat tři různé modely: první model, tzv. tržní nebo také anglosaský je k rodině indiferentní a zdůrazňuje především rovná práva členů rodiny. Druhý model známý jako kontinentální³⁰ je založen na plné podpoře rodiny. „V praktické politice zdůrazňuje roli přídavků, daňových úlev, relativně vysokých mateřských dávek, delší mateřské dovolené atd. Netrvá na plném zapojení ženy na pracovním trhu, neboť preferuje plnou výchovu malých dětí v rodině.“ [Sirovátka 1999: 4] Třetí model je model dvoupříjmové rodiny – je orientovaný na zapojení ženy do pracovního trhu. Dávky spojené s dětmi jsou vysoké, stát nabízí podporu při hlídání dětí ve formě celodenní péče o děti, velmi dobře je také placená absence v zaměstnání za

---

³⁰ Kontinentální model rodiny podporuje především instituci rodiny, je často spojen s křesťanskými hodnotami, převážně katolické orientace.

účelem ošetřování člena rodiny. Podíl obou rodičů na péči je prosazován jako rovný. Model najdeme hlavně ve skandinávských zemích. Tento typ rodinné politiky je opakem modelu druhého – ten klade důraz na rodinu a vzájemnou podporu a péči v ní, kdežto model dvoupříjmové rodiny je zaměřen spíše na odpoutání se od nucené péče o rodinu a zaměřuje se spíše na jedince a jeho seberealizaci v zaměstnání. Je nejnákladnější, ale dá se říci, že velmi dobře odpovídá moderním trendům ve společnosti a zároveň dobře finančně zajišťuje materiální podporu členů rodiny. Udržuje tak reprodukční i výchovné funkce rodiny a zároveň umožňuje se ženám plně zapojit do pracovního trhu. Ale dochází k oslabení vztahů mezi členy rodiny; a to jak mezi manžely navzájem tak i u mezigeneračních vztahů – když péče o děti je dobře zajištěná institucemi. Ideálním by tak bylo smířit kontinentální a model dvoupříjmové rodiny. Model dvoupříjmové rodiny udržuje rodinu jako prostor volby a model kontinentální klade důraz na závazky mezi členy rodiny.

Český stát poměrně podporuje rodiče s právě narozenými dětmi; podpora už ale není taková, jako byla v minulosti, oproti ostatním zemím je ale stále relativně vysoká. Rodič na rodičovské dovolené si dnes může vybrat, jak dlouho chce zůstat na rodičovské dovolené a podle toho mu je přiznán rodičovský příspěvek. Tak si každý sám může vybrat, zdali chce zůstat s dítětem doma nebo ho předat do péče institucím aby mohl zpět do zaměstnání. Český stát se tedy v rámci rodinné politiky pohybuje někde mezi kontinentálním modelem (stát zajišťuje finanční podporu na rodičovské dovolené, poskytuje přídavky na děti, aj.) a modelem dvoupříjmové rodiny (placená je absence v zaměstnání za účelem ošetřování člena rodiny, do jisté míry je zajišťována institucionální péče o děti). Systému sociální politiky ale v některých případech chybí přizpůsobení se novému alternativnímu uspořádání soukromého života populace. Stát by například mohl zavést kvalitnější a pestřejší infrastrukturu péče o děti do tří let; podporovat by tak měl rozvoj jeslí nebo individuálních a skupinových forem péče o děti – tím by se mohlo zlepšit postavení žen na trhu práce, jelikož by už nebyly tolik indisponovány z hlediska dlouhé mateřské a posléze rodičovské dovolené. Také by se zlepšilo finanční zázemí rodin s jedním rodičem, pro ně by další možností

bylo i vyšší ocenění osamělých rodičů v péči o děti; to by ale samozřejmě mohlo vést ke zneužití této podpory ze strany lidí, kteří ji nepotřebují (párová soužití, která ale nejsou zákonně oddána, by této podpory za jistých podmínek mohla využívat).

Málo flexibilní z hlediska rodičovství je ale i pracovní trh, respektive zaměstnavatelé. Ten nerespektuje potřebu skloubit práci a péči o domácnost. S tím souvisí i rozšířená infrastruktura péče o děti, jak jsme uvedli výše. Ta by měla být dostatečně flexibilní, aby odpovídala skutečným potřebám pracujících rodičů. [Dudová 2007: 146] Pro rodiče, kteří se rozhodnou být doma s dětmi déle, by měl pracovní trh poskytnout větší množství alternativních forem práce, např. částečné úvazky jsou oboustranně výhodné – rodič může pracovat a zároveň státu platí daně. Pro tyto rodiče, kteří stráví delší dobu na rodičovské dovolené, by stát také mohl poskytnout různé rekvalifikace, stáže aj. „Z mezinárodních srovnání vyplývá, že Česká republika má nejvyšší podíl žen v Evropě, které po rodičovské dovolené opouštějí původní zaměstnání a hledají si jiné pracovní místo.“ [Dudová 2007: 147] Z toho vyplývá, že stát by tedy mohl motivovat (např. daňově) zaměstnavatele k tomu, aby zaměstnávali rodiče po rodičovské dovolené.

6. Soudobé tendence české rodiny

V předchozí kapitole jsme si ukázali, jaké typy nových soužití nahradily, nebo po nějakou dobu života jedince nahrazují, manželství. Některá jsou vytvořena dobrovolně (singles, nesezdaná soužití), jiná jsou vynucena okolní situací (neúplná soužití). V této kapitole se zaměříme na vývoj české rodiny v posledních desetiletích i na soudobou českou rodinu – skrze čísla a výsledky sociologických výzkumů. Na těch si ukážeme, jaké reálné důsledky mají tyto nové typy soužití, a v závěru se přiblížíme odpovědi na základní otázku celé práce.

6.1 Natalita

Jak už jsme zmínili, porodnost v Čechách se v průběhu let mění. V 60. letech klesala, naopak v 70. letech vzrůstá. V těchto letech nárůst porodnosti úzce souvisí s politickou situací. „Počet narozených dětí se oproti výchozím hodnotám zvýšil o 30%: v sedmdesátých letech se v této populační vlně narodilo v českých zemích asi o 200 tisíc více, než by se narodilo bez ní.“ [Večerník, Matějů 1998: 94] Propopulační opatření zasáhlo nejen matky ze silných ročníků poválečné vlny padesátých let rozhodujících se o druhém či třetím dítěti, ale také ženy o generaci mladší, jejichž bezútěšná situace navozená normalizací je nutila ke stažení sama sebe do rodiny. Populační vlna skončila největším meziročním poklesem v roce 1980, kdy vláda korigovala z úsporných důvodů některé příspěvky a kdy do mateřského věku dospěly slabší ročníky narozené v padesátých letech. Koncem 80. let dosahoval úhrnná plodnost na ženu 1,9 dítěte. [Rychtaříková 2003: 43]

90. léta v České republice můžeme označit jako období historicky nejvýraznějšího poklesu porodnosti vůbec. Od konce 80. let se porodnost propadla až na 1,1 – 1,2 dítěte na ženu, což je jedna z nejnižších hodnot na světě.

Porodnost v posledních deseti letech (míníme roky 2001 – 2011, poslední data máme ze sčítání lidu 2011) roste. Taktéž se mění počet narozených ve vyšším pořadí:

Tabulka 4: Úhrnná plodnost 1986 – 2011 a počet dětí narozených v 1., 2. a 3. pořadí (v ‰)³¹

roky	1. pořadí	2. pořadí	3. pořadí	úhrnná plodnost
1986	0,91	0,73	0,29	1,94
1991	0,91	0,68	0,27	1,86
1996	0,52	0,47	0,19	1,19
2001	0,53	0,43	0,18	1,15
2006	0,66	0,48	0,19	1,33
2011	0,67	0,54	0,19	1,43

Z tabulky vidíme, že úhrnná plodnost se od roku 1986 sice snižovala, ale v posledních deseti letech (od r. 2001) roste. Ve stejném údobí se zvyšuje počet narozených ve 2. pořadí.

V roce 2006 Česká republika překonala hranici vymezující populaci s extrémně nízkou plodností (*lowest-low fertility*) a to 1,3 dítěte na ženu. Tato hodnota se v roce 2006 dostala na 1,33 dítěte na jednu ženu. V posledních letech míra plodnosti nepřekračuje hranici 1,5 dítěte na ženu, v roce 2011 by na jednu ženu připadalo průměrně 1,43 dítěte. [Vývoj obyvatelstva České republiky 2011: 19]

6.1.1 A kolik vlastně chceme mít dětí?

Výzkum Proměny 2005³² zjišťoval odpověď právě i na tuto otázku. Ukázalo se, že je rozdíl mezi odpovědi na otázku „Kolik dětí chcete mít?“ a „Jaký je podle Vás ideální počet dětí v rodině v současných podmínkách?“ Češi a Češky chtěli v průměru 2,09 dětí (mladí bezdětní 1,94 dětí), za ideální počet dětí v současných podmínkách považují pouze 1,88 dětí (mladí bezdětní 1,83 dětí). Rozdíl mezi tím

³¹ **Zdroj:** Hamplová, D. – Rychtaříková J. – Pikálková S. (2003). *České ženy : vzdělání, partnerství, reprodukce, rodina*. Praha : SÚAVČR. ISBN 80-7330-040-0. s. 42.

Vývoj obyvatelstva České republiky (2011). (2012) Praha : ČSÚ. ISBN 978-250-80-2227-6. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012ediciplan.nsf/t/6A002ECDC2/\\$File/400712.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012ediciplan.nsf/t/6A002ECDC2/$File/400712.pdf) s. 19.

³² Projekt Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života (zkráceně „Proměny“, číslo projektu 1J034/05-DP2) je řešen oddělením Gender a sociologie Sociologického ústavu AV ČR, v rámci Národního programu výzkumu na léta 2004 – 2009 tématického programu „Moderní společnost a její proměny“.

kolik dětí si lidé přejí a kolik považují za ideální v současné společnosti je největší u těch, kteří chtějí více než dvoudětnou rodinu; jejich přesvědčí o ideálním počtu dětí je nižší než chtěný počet potomků.“ [Dudová 2007: 83] Výrazná je i preference rodin s jedináčkem (kolem jedné pětiny z nich). Častěji nejasné reprodukční preference najdeme u mužů – není to ale české specifikum. Je dokázáno, že „reprodukční preference a plány mužů jsou závislé na existenci partnerství a reprodukčních preferencích a plánech jejich partnerek ve větší míře než reprodukční preference a plány žen.“ [Dudová 2007: 83]

Na preferenci nízkého počtu dětí může mít vliv narůstající podíl neúplných rodin. Děti, které vyrůstají v rodinně neúplné, zřejmě budou mít preferenci menšího počtu dětí. „Zatímco mezi lidmi, kteří prožili většinu svého dětství v rodině úplné, preferuje rodinu s jedináčkem 15% z nich a rodinu dvoudětnou 66% z nich, mezi lidmi, kteří prožili většinu svého dětství v jiném rodinném uspořádání, preferuje rodinu s jedináčkem celá pětina a rodinu dvoudětnou méně než 60% z nich.“ [Dudová 2007: 89]

Výše uvedený výzkum shrnuje uvedená zjištění vesměs jako prorodinou orientaci. Většina starších (41 – 54 let), ale i mladších (25 – 40 let) se rodičem stát chce, a to zejména rodičem dvou dětí – zde můžeme vidět i výsledek zvyšujícího se počtu narozených ve 2. pořadí, jak je vidno z tabulky 6. Preference ohledně chtěného počtu dětí jsou ale, vzhledem k reálné reprodukci, mírně nadhodnoceny. [Dudová 2007: 85]

6.1.2 Bezdětnost

Bezdětnost můžeme rozlišit na bezdětnost konečnou – ty ženy, které v životě nikdy neměly děti a prozatímní – doposud bezdětné. Konečná bezdětnost žen na území ČR se u generace narozené na přelomu 19. a 20. století pohybovala kolem 20%. V generaci narozené od 40. do první poloviny 60. let 20. století platilo, že jejich konečná bezdětnost nepřesáhla 7%. 20% celoživotně bezdětných je přitom relativně vysoká míra bezdětnosti. Nízká míra bezdětnosti se pohybuje pod

10% v populaci. Odborníci se shodují, že v příštích letech se konečná bezdětnost v České republice bude pohybovat právě někde nad hranicí 10%. [Dudová 2007: 83]

Na bezdětnost má vliv samozřejmě zdravotní stav jedince, ale ve větším měřítku jsou platné hlavně hodnotové orientace populace a podle momentálního stavu každého jedince. Nejvíce bezdětných tak je mezi svobodnými nekohabituujícími ženami, méně mezi svobodnými ženami, které s partnerem žijí, dále mezi rozvedenými/ovdovělými nekohabituujícími ženami a nejméně potom mezi ženami rozvedenými/ovdovělými ale znovu kohabituujícími. [Dudová 2007: 87]

Hodnoty jedince mají vliv na jeho reprodukční strategii, v průběhu života se ale mohou měnit. Co se těchto hodnot týče, bezprostředně je můžeme pozorovat na typu soužití, kterým jedinec žije v závislosti na tom, zda zůstane či nezůstane konečně svobodný. Jestliže dochází k posunu preferencí směrem k netradičním typům soužití, dochází pravděpodobně i ke snižování preferovaného počtu dětí a zvyšování míry dobrovolné bezdětnosti. [Dudová 2007: 89]

V kapitole Natalita a v jejích částech jsme si ukázali, že porodnost v České republice v posledních deseti letech mírně stoupá. Lidé preferují nejvíce dvoudětné rodiny, v posledních letech však přibývá i rodin s více dětmi. V roce 2006 Česká republika překonala hranici velmi nízké míry plodnosti, stále však patří k zemím s nízkou mírou fertility. Bezdětnost se u nás, vzhledem k okolním státům, bude podle odhadů držet mírně nad hranicí 10%, což je mez udána jako nízká míra bezdětnosti. Preference české populace jsou, dle výzkumů, orientovány prarodinně, což nám dává naději, že míra fertility poroste.

6.2 Věk matky u prvního dítěte

Na počátku 90. let byl věk matek u prvního dítěte průměrně 24,5 roku. Postupně velmi výrazně klesal počet prvních dětí narozených do věku 19 let matky. V 90. letech to bylo přes 16% dětí, v roce 2006 už jen 3,5% všech živě narozených,

v roce 2011 je to pouze 2,8% dětí. V posledních letech se věk matky u prvního dítěte zvyšuje, jak můžeme vidět v tabulce:

Tabulka 5: Průměrný věk matek u prvního dítěte v letech 2001 - 2011³³

2001	2006	2007	2008	2009	2010	2011
27,5	28,9	29,1	29,3	29,4	29,6	29,7

Spolu s rostoucím věkem prvního dítěte u žen stoupá i věk, ve kterém žena ještě má děti. Na počátku 90. let byly pouze 4% žen, které měly děti po 30. roce věku. V roce 2011 to bylo 54% žen, a to hlavně proto, že nejvíce dětí se narodilo věkové skupině 30 – 34 let (37% všech živě narozených). [Věk matky při narození dítěte se stále zvyšuje 2009].

Odsouvání prvního mateřství do pozdějšího věku má své výhody: žena je přesvědčena, že dítě chce, pořizuje si ho plánovaně. S tím souvisí i to, že většina párů je, ve chvíli, kdy se pro dítě rozhodnou, finančně stabilní. Samozřejmě vyšší věk matek má své nevýhody. Zvyšuje se generační rozdíl mezi dětmi a rodiči, ve vyšším věku se mohou vyskytnout zdravotní problémy a v neposlední řadě má pozdější doba narození prvního dítěte vliv na narození dalšího dítěte ve vyšším pořadí.

6.3 Sňatečnost

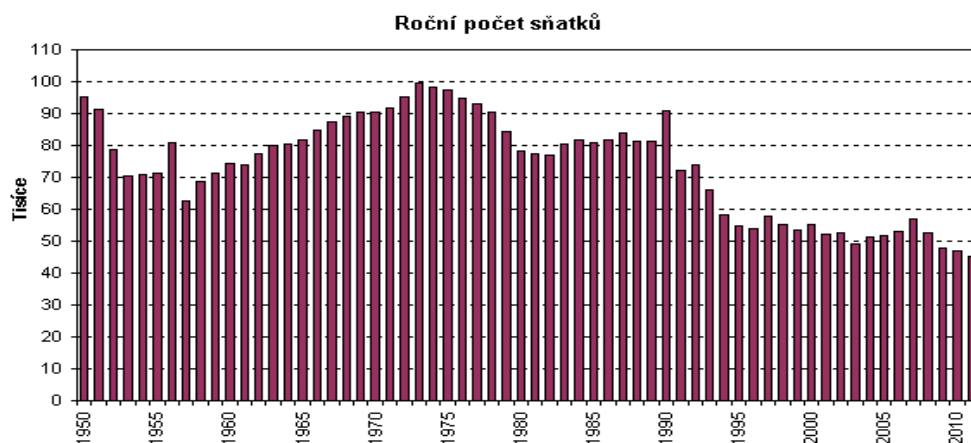
V Československu pozorujeme od roku 1980 prodlužování věku snoubenců, ne-li úplné odmítání manželského svazku. I věk prvního sňatku u nás stoupá, i když je stále jedním z nejnižších v Evropě (Československo 23,2 roku oproti Francii, kde je 26 let). [Sullerotová 1998: 46]

V 90. letech sňatečnost neklesla na minimum jako porodnost. To nastalo až v roce 2003. Tehdy bylo poprvé v České republice uzavřeno méně než 50 tisíc sňatků. Od roku 2004 pak počet sňatků stoupá, největší meziroční nárůst přinesl rok 2007;

³³ **Zdroj:** *Vývoj obyvatelstva České republiky (2011)*. (2012) Praha : ČSÚ. ISBN 978-250-80-2227-6. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/6A002ECDC2/\\$File/400712.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/6A002ECDC2/$File/400712.pdf) s. 6.

v tomto roce bylo uzavřeno o 4,3 tisíce manželství než v předchozím roce. V následujících letech počet sňatků klesal a v roce 2011 bylo uskutečněno pouze 45 137 svateb. [Sňatečnost 2012] Přehled počtu sňatků v průběhu let vidíme v grafu:

Graf 1: Počet sňatků v letech 1950 - 2010³⁴

Postupem času se také zvyšuje věk, ve kterém ženy a muži poprvé vstupují do manželství.

Tabulka 6: Průměrný věk vstupu do manželství v letech 1991 - 2011³⁵

	Ženy	Muži
1991	22,3	24,7
2001	26,9	29,3
2011	29,6	32,4

Prodlužování věku vstupu do prvního manželství je dáno tím, že mladí lidé déle studují a více cestují než generace předchozí. Věk vstupu do manželství také prodlužuje možnost předmanželského soužití.

³⁴ **Zdroj:** *Sňatečnost* [online]. Praha: ČSÚ, 2012. Poslední změna 22. 6. 2012. [cit. 2013-03-15]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>.

³⁵ **Zdroj:** *Sňatečnost* [online]. Praha: ČSÚ, 2012. Poslední změna 22. 6. 2012. [cit. 2013-03-15]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>.

V posledních letech je sňatečnost nejnižší za posledních dvacet let. To napovídá, že lidé opravdu dávají přednost alternativním formám soužití, protože ale ty nejsou nijak dobře staticky zachytitelné, nemůžeme tyto počty srovnávat. Stěžejní pro tuto práci je, že sňatků v dlouhodobém měřítku ubývá (až na výjimky meziročních nárůstů), což jednoznačně hovoří spíše pro krizi rodiny. Na druhou stranu ale, nárůst nesezdaných soužití a dětí narozených mimo manželství napovídá, že lidé chtějí zakládat rodiny, jen k tomu už nepotřebují institut manželství.

6.4 Rozvodovost

V českých zemích byla největší rozvodovost v 80. letech. V této době stoupl počet rozvodů na 30. – 35. tisíc ročně. Pro srovnání, koncem 40. let se u nás rozpadlo 6. – 8. tisíc manželství ročně. Příčinu těchto čísel najdeme hlavně v tom, že věk vstupu do manželství se snižoval a s ním se urychlovala reprodukce. Do manželství rozvedených v 80. letech vstupovali lidé mladí; „pro mnohé byla manželství a rodičovství jedinou smysluplnou kariérou, pro kterou se mohli svobodně rozhodnout.“ [Kovařík, Šmolka 1996: 9] Důvody jsou pochopitelné: možnost cestovat byla omezená, výraznější pracovní uplatnění znamenalo ochotu veřejně uznat režim, a tak lidé hledali jiné hodnoty. První děti se v těchto manželstvích rodily velmi brzy po svatbě, druhé záhy. A tak, když děti odcházely z rodinného hnízda, bylo rodičům kolem 40 let. Pro mnohé z nich pak byla mnohem lákavější představa najít nového partnera a zopakovat si s ním ještě jednou celý tento koloběh, než dožívat se stávajícím. Nová rodina byla vnímána i jako nová kariéra. K vysoké míře rozvodovosti přispěla i vysoká míra sňatečnosti. Jen 5,4% mužů a 3,7% žen zůstávalo u nás v 70. a 80. letech trvale svobodných. V okolních zemích byly tyto hodnoty zhruba dvakrát vyšší. [Kovařík, Šmolka 1996: 10]

Počet rozvodů je od 90. let víceméně ustálený; sňatečnost ale, jak jsme viděli, klesla téměř o polovinu. Dá se tak říci, že 50% všech manželství se rozvádí. Nicméně se počet rozvodů v posledních letech ustálil, a dokonce v roce 2011 klesl. V roce 2011 bylo rozvedeno 28,1 tisíce manželství, což je o 2,7 tisíce

manželství méně než v předešlém roce. Mezi těmito roky nastal druhý největší meziroční pokles rozvodovosti; ten první byl mezi roky 1999 a 1998 a to, když se v roce 1999 rozvedlo o 8,7 tisíce manželství méně. [Rozvodovost 2012]

Graf 2: počet rozvodů v letech 1950 - 2011³⁶

Co se pořadí rozvodu týká, v roce 2001 se 81% rozvádějících se mužů a žen rozvádělo poprvé, návrh na rozvod pak podala ve dvou třetinách žen. [Rozvodovost 2012]

Jako nejčastější příčiny rozvodu jsou uváděny *rozdílnost povah, názorů a zájmů* a kategorie *ostatní*. Uvedené kategorie uvedlo jako příčinu rozvodu 89% všech rozvádějících se. Konkrétní příčiny rozpadu manželství pak byly nejvíce zastoupeny nevěrou (na straně muže v 3,8% případů a na straně ženy v 2,5%), další nejčastější a konkrétně udanou příčinou byl alkoholismus u mužů a nezáměr o rodinu u žen. [Rozvodovost 2012]

Délka trvání manželství do rozvodu je v dnes v průměru 12,9 let; zvyšuje se zastoupení rozvodů déletrvajících manželství. Od začátku tisíciletí tak připadá na manželství trvající méně než 5 let 20% rozvodů a v roce 2011 se manželství trvající déle než 20 let rozváděla v podílu 30% všech rozvodů. [Rozvodovost 2012]

³⁶ **Zdroj:** Rozvodovost [online]. (2012). Praha: ČSÚ. Poslední změna 16. 4. 2012. [cit. 2013-03-15]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>.

6.4.1 Sňatečnost vs. rozvodovost

Poměr sňatečnosti a rozvodovosti v posledních letech nám dobře ukáže obrázek:

Graf 3: Poměr sňatečnosti a rozvodovosti v letech 2000 - 2010³⁷

Vidíme, že rozvodovost dosahuje v jednotlivých letech sňatečnost průměrně 50% (v roce 2011 je to přesně 62,3%). [Rozvodovost 2012] Míra rozvodovosti je vysoká, ale v posledních letech stagnuje (dokonce se v roce 2011 snížila), a společnost tak trochu zachvacuje panika z častých rozvatů manželství. Často slycháváme, že se rozvádí každé druhé manželství, ale to neznamená, že se rozchází každý druhý pár. Tyto interpretace ale vychází z čísel tzv. rozvodového indexu, který vypovídá o počtu rozvodů na 100 uzavřených manželství v kalendářním roce. Tak se dá z dnešních čísel soudit, že míra rozvodovosti je velmi vysoká a každé druhé manželství se rozpadne. Ale pokud chceme opravdu vědět, jak je na tom ve svém poměru sňatečnost a rozvodovost doopravdy, měli bychom se na tyto dvě proměnné podívat v čase – rozvodovost se poměrně ustálila, ale sňatečnost velmi klesá; počet rozvodů tak nestoupá úměrně míře sňatků. To ukazuje na to, že rodina se opravdu nachází v krizi – se snižující se sňatečností by měla rozvodovost úměrně klesat a nikoli stagnovat. Můžeme ale mluvit o krizi rodiny v tom smyslu, že lidé nechtějí uzavírat sňatky nebo popřípadě svá manželství neudrží?

³⁷ Obyvatelstvo. (2012). Praha : ČSÚ. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/C90039DAA2/\\$File/14091205.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/C90039DAA2/$File/14091205.pdf)

To, že sňatečnost poklesla má své vysvětlení – nejčastější příčinou toho, že se lidé neberou, je to, že dnes mohou žít v nesezdaném soužití a nejsou společností a okolnostmi nuceni ke sňatku. Nemůžeme dohledat, kolik nesezdaných soužití se rozešlo, a proto nemůžeme ani říci, že se každý druhý pár rozejde. Z pohledu instituce rodiny tak není na místě mluvit o tom, že se polovina soužití rozpadá, i když statistiky ukazují, že se každé druhé manželství rozvede.

6.5 Změny postoje k manželství a rodičovství

Krom toho, jak se v průběhu let mění počty sňatků, rozvodů a narozených dětí je důležitou součástí této práce a odpovědi na základní otázku i to, jak jsou nahlíženy hodnoty manželství a rodičovství v dnešní populaci. Jak vypadá ideální partner či partnerka jsme si zmínili už výše v kapitole Manželství. Nyní si ukážeme, jak je v dnešní době nahlíženo na manželství a rodičovství; data a ukazatele nám poskytne šetření Rodina 2001.³⁸

První otázkou je, jak si stojí hodnoty manželství a rodičovství v porovnání s vybranými hodnotami. Měření bylo prováděno průměrnou hodnotou na pětistupňové škále, 1 = nejnižší hodnocení. Hodnota „Mít spolehlivého životního partnera“ je na prvním místě (s průměrným hodnocením 4,26), druhá je hodnota „Žít ve spokojeném manželství“ (4,04), třetí největší průměrně změřenou hodnotou pro českou populaci je „Mít a vychovávat děti“ (3,94). Hodnoty rodičovství a manželství tak jasně dominují nad těmi ostatními (řazeny vzestupně tak jak byly změřeny ve výzkumu): „Být úspěšný v zaměstnání“, „Mít majetek a peníze“, „Mít kvalitní vzdělání“, „Věnovat se svým zájmům“ aj. Manželství také jednoznačně vede v otázce nejlepšího životního soužití – v roce 2001 je pro tuto možnost 57% populace, druhé největší zastoupení pak má „Žít s partnerem bez sňatku“ (22%). S rozvodem jako správným řešením situace, kdy už manželé nejsou schopni řešit své manželské problémy, by souhlasilo 66% lidí, kteří

---

³⁸ Výzkum Rodina 2001 provedl Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Jedná se o výzkum hodnotových orientací. Data výzkumu byla zveřejněna v roce 2002. Výsledky výzkumu i In: Kuchařová (2003). „Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství“. In: *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Princpal. (str. 189 – 204). ISBN 80-86598-61-6.

odpověděli, že s rozvodem v této situaci určitě souhlasí (22%) a spíše souhlasí (42%). K rozvodům jsou pak nejvíce tolerantní lidé v mladším středním věku; „zřejmě vzhledem k častější zkušenosti s krizí manželství nebo přímo s rozvodem.“ [Kuchařová 2003: 195]

Dítě a rodičovství také nepřestává být vysoce uznávanou hodnotou. Jen se trochu mění pořadí, ve kterém životní cíle přicházejí. Dnes mají mladí lidé možnost cestovat, vzdělávat se a budovat kariéru. A proto se rodičovství odsouvá do pozdějšího věku, neboť po tom, co přijde dítě, už naplnění výše zmíněných cílů není možné nebo je obtížné. Vstup do manželství je také ovlivněn společenským kontextem; dnes manželství není předpokladem pro soužití párů ani pro rození dětí. Snížení sňatečnosti v těchto důsledcích ale neznamená snížení porodnosti; dokládá to jasně vyšší počet dětí narozených mimo manželství, klesající podíl dětí narozených do osmi měsíců po sňatku a také nárůst počtu svobodných matek, které později vstoupí do manželství. Mladá generace je tedy tolerantnější k mimomanželskému soužití, než tomu bylo u generace starší. S výrokem, že by se děti měly rodit pouze do manželství, souhlasí 57% lidí ve věku 25 – 34 let, ale 78% ve věku 55 – 64 let. Náзор, že by se děti měly rodit do manželství, zastávají častěji vdané ženy a ženatí muži. Co se týče názoru, zda jeden rodič je schopen zvládnout výchovu dítěte sám, mezigenerační názory se nemění (tento názor zastává 46% mladých a 58% starších v uvedeném věku). Z toho tedy můžeme soudit, že rodina je stále jedno z nejuznávanějších prostředí pro výchovu dětí, přičemž podle názorů poloviny dospělých lidí to nevylučuje, že výchovu dítěte je schopen dobře zvládnout jeden z rodičů. [Kuchařová 2003: 200]

Uvedené postoje tedy můžeme chápat tak, že hodnotová orientace v rámci manželství a rodiny se nemění; rozdíl mezi generacemi není příliš velký. Mění se ovšem představa o uzavírání manželství, zakládání rodiny a o časové posloupnosti těchto kroků. V reálném chování mladé generace to znamená, že se snižuje porodnost, zvyšuje se počet dětí narozených mimo manželství a zvyšuje se i věk snoubenců. Rodina není tedy už jediným životním plánem mladé generace, ale stále je jedním z vysoce hodnocených životních cílů.

6.6 Zapojení ženy do pracovního trhu

O zapojení žen do pracovního trhu a následné harmonizaci práce a rodiny české ženy jsme se zmiňovali už výše (kap. Sociální role a Dvoukariérová manželství). Přesto bychom tomuto problému měli věnovat alespoň jednu celou podkapitulu, neboť jde o poslední dobou často zmiňovaný fenomén. „Postavení české ženy na trhu práce je negativně poznamenáno stereotypním nastavením genderových rolí v české domácnosti.“ [Křížková 2002: 153] Jinak řečeno, pracovní trh na ženu v první řadě nahlíží jako na matku a pečovatelku. Tak je česká žena považována za velmi nejistou pracovní sílu. Stereotypně chápáno, je to žena, kdo se v případě nemoci stará o členy rodiny a také je to žena, která bude mít děti a půjde na rodičovskou dovolenou; tady je počátek smýšlení o neschopnosti ženy zvládat svou práci tak dobře, jak ji zvládá muž. Na druhé straně je česká domácnost ale založena většinou dvoupříjmově – oba příjmy v rodině jsou důležité, spousta rodin by se bez příjmu ženy neobešla. Ženy pracují tedy proto, aby přispěly do rodinného rozpočtu, ale v neposlední řadě také proto, aby uplatnily své vzdělání a kvalifikaci a získaly na pracovišti nové sociální kontakty. Zapojení žen do pracovního trhu je tedy vysoké. Ženy v současnosti tvoří podíl 43% pracovníků. [Statistická ročenka České republiky 2013]

Genderové stereotypy o tom, jak si rozdělit práci v domácnosti ale pomalu ustupují do pozadí. Generace mladých lidí, kteří v současnosti zakládají rodiny, už nesdílí se svými rodiči stereotypní rozdělení role muže a ženy. Naopak jsou mnohem více nakloněni rovnoměrnému rozložení rolí. Bohužel ale, společnost jako struktura a mechanismy jejích institucí na tyto změny příliš nereagují. [Křížková 2002: 156] A proto zůstává na rodičovské dovolené více žen než mužů, a tím na ženy spadá většina činností, které jsou spojeny s rolí vychovatelky a pečovatelky. Role otce tak nenese příliš velkou odpovědnost za péči, jeho odpovědnost spočívá spíše v materiálním zabezpečení. V další fázi rodinného cyklu, tedy když děti dospějí do věku soběstačnosti, už žena není příliš schopna zvrátit toto rozdělení práce v rodině a tak dále naplno poznává dvojí zátěž ve smyslu, jak o ní píše Sirovátka [1999].

Mnozí sociologové (Havelková 1995, Křížková 2002) zastávají názor, že překážkou harmonizace rodiny a práce je to, že nelze sloučit soukromou a pracovní sféru jedincova života. Jednotlivé instituce v těchto sférách jsou totiž nastaveny izolovaně podle genderového rozdělení a nedovolují, zejména ženám, plynulý přechod mezi nimi nebo sdílení rolí v jejich rámci. Důsledkem toho je například, že podmínky trhu práce nereflektují instituci rodiny a rodinné vztahy, a tak dokud nebudou tyto společenské instituce vzájemně provázány tak, aby dokázaly reflektovat svoje aktéry v celé šíři jejich sociálních rolí, postavení českých žen na trhu se nezmění a nezmění se ani míra zapojení muže do rodiny. [Křížková 2002: 157 - 158]

Sladit role týkající se rodiny na straně jedné a pracovní role na straně druhé není pro českou ženu vůbec jednoduché. V tomto kontextu nastává konflikt rolí, kdy se žena cítí být nejen přetížena, ale také dostatečně neuznána za to, co všechno musí zvládat. V rodině je tak důležitá harmonizace dělby práce mezi mužem a ženou. Mladá generace už se nedrží zajetých stereotypů rozdělení práce v domácnosti, proto doufáme, že se dělba práce v příštích letech bude vyvíjet více ve prospěch obou partnerů.

K úplné harmonizaci pracovních a rodinných rolí české ženy je třeba, aby oblast práce umožnila sladit práci a rodinu. Do pozadí by tak měl ustoupit současný stav, kdy je péče o rodinu považována za překážku.

7. Krize nebo transformace rodiny v České republice?

Rodina je základem každého člověka. Vychovává ho, pomáhá mu v jeho socializaci, určuje jeho životní směr. Pod pojmem rodina si nejčastěji představujeme muže a ženu ve svazku manželském mající společné děti. Popřípadě k této představě přidáváme širší příbuzenskou síť jako prarodiče a další členy. Jak tato práce ukázala, tato představa o rodině není zdaleka jediná. Spolu s modernizací společnosti, která nastává v souvislosti s industriální revolucí, se objevují nové typy soužití. Některé z nich plní funkce rodiny stejně dobře jako manželství. Vychovávají děti a naplňují funkce potřebné k tomu, aby rodina fungovala. Základem rodiny v dnešním slova smyslu už tak nemusí být pouze manželský pár – spousta párů žije v nesezdaném svazku, a přesto dokáže vytvořit rodinu.

Existuje mnoho forem rodin, jejichž základem je manželství. Charakterizovali jsme rodinu rozvětvenou a nukleární. Podobu rozvětvené rodiny v Le Playově pojetí už dnes v České republice nenacházíme (pokud tu vůbec někde a někdy byla, jak píše Možný). Nukleární rodina podle Gooda a Parsonse je formou rodinného života, která je běžná v industriální společnosti. Tak jak se v minulosti utvářely tyto formy rodin, tvoří se dnes nové. Některé jsou stejně jako ty předešlé založeny na manželském svazku (dvoukariérová manželství, opakovaná manželství), některé nepotřebují svazek k tomu, aby dokázaly fungovat jako rodina (nesezdaná soužití). Ať už tyto formy budeme nazývat jakkoli, jedno mají společné, pokud chtějí být rodinou – výchovu dětí. A výchova a péče o děti nezávisí na sňatku jejich rodičů. V práci byla popsána ale i forma soužití, se kterou se dnes také setkáváme, a to registrované partnerství. Toto soužití ale, jak už jsme popsali v textu, nemůže plnit funkce rodiny a to z toho důvodu, že vstup do registrovaného partnerství znemožňuje párům mít spolu legálně děti.

V posledních letech rapidně klesla sňatečnost – to ale neznamená, že lidé nechtějí žít spolu a nechtějí spolu mít děti. To dokládá nárůst nesezdaných soužití. V posledních letech narostla, a v současné době stagnuje, rozvodovost. Zároveň narůstá počet opakovaných manželství. Zde vidíme snahu jedince o založení

rodiny. Ano, klesá porodnost. To můžeme označit za jev moderní doby. Máme k dispozici mnoho forem antikoncepce, dokážeme si tedy sami určit, kdy a kolik dětí doopravdy chceme. A dnes už lidé nepotřebují mít hodně dětí (společnost jako celek je ale naopak potřebuje). Podporu a péči ve stáří zčásti zajišťuje stát, už nepotřebujeme tolik dětí k tomu, aby se o nás ve stáří měl kdo postarat. Kojenecká úmrtnost a dětská úmrtnost klesla na minimum, nepožijeme si děti s tím, že se dospělosti dožijí jen některé z nich, jak tomu bylo v dobách minulých. A dnes, v nepříliš stabilní ekonomické situaci, se snažíme mít tolik dětí, kolik jsme schopni uživit. A nejen uživit, ale poskytnout jim kvalitní péči, vzdělání a zázemí. A to něco stojí. Nedivme se tedy, že na každou ženu případnou necelé dvě děti. Stát nepřispěje rodičům na rodičovské dovolené tolik, kolik by si sami představovali. Naopak, většinou jim tyto finance nestačí. A rodina většinou vždy potřebuje dva příjmy – žena si tak nemůže dovolit strávit půl svého reprodukčního věku na mateřské dovolené. V dnešní uspěchané době toho potřebujeme více, než toho kdy potřebovali naši předkové. Máme více životních cílů – nechceme jen velkou rodinu, ale i zaměstnání, které nás bude bavit, majetek, protože ten nám dává pocit jistoty a partnera, který si při péči o děti najde na nás čas.

Rodinu jsem definovala jako pár (ať už sezdáný či nesezdáný), který společně vychovává děti a plní všechny funkce rodiny. V otázce, zda je rodina v České republice v krizi nebo prochází institucionální proměnou, se přikláním k tomu, že rodina prochází institucionální proměnou. Může se ale zdát, že tato proměna má ke krizi blízko. Rodině (jako páru vychovávajícímu děti) v České republice nehrozí, že by zanikla. Ne proto, že bychom pěstovali individualismus a za nejlepší formu života pokládali singles domácnosti. Co se zdá být hrozbou, je počet narozených. Lidé mají i jiné životní cíle, než mít děti. Stále častěji se také setkáváme s pojmem neplodný pár, mnozí lidé nemohou počít děti přirozenou cestou. A těm, kteří zdraví jsou, to v jisté míře zakáže zákon; dva registrovaní partneři společně děti mít nemohou.

Od roku 2000 se situace lepší – roste počet sňatků a dokonce stoupá i úhrnná plodnost.

Společnost se proměňuje a s ní se mění i instituce rodiny. Lidé ke svým hodnotám přidali další, krom rodiny chtějí ještě i úspěšnou práci a majetek. Proto hledají nová řešení. To vidíme i ve změně sociálních rolí. Žena už není jen matkou, ale v mnoha případech je také úspěšnou pracovnící, živitelkou rodiny. Muž už není jen živitelem; už může být i otcem na rodičovské dovolené, pracuje v domácnosti tak, jako to dříve dělávala pouze žena. Podle Parsonse znamená tato proměna rolí v rodině problém a konkurenční boj mezi manžely. Ale jak jsme viděli v této práci, lidé se umí přizpůsobit. Dnes už máme institucionální péči o děti, najímáme si profesionální chůvy. To, že jsme opustili zaběhnuté stereotypy je důsledkem moderní doby. Přizpůsobujeme se tomu, co je po nás žádáno, i tomu, co sami chceme. Společnost a s ní i rodina se mění, to ale neznamená, že jedno nebo druhé musí nutně zaniknout.

Zaběhnuté stereotypy tak pomalu opouštíme i v partnerských svazcích. Přijali jsme nesezdaná soužití, abychom partnera mohli pořádně poznat ještě před svatbou. Manželství už není tolik důležité – i to má své opodstatnění. Dnes je předmanželský sexuální život běžný, tak proč by lidé měli vstupovat do manželství dříve, než spolu začnou žít? Pokud jsme spokojeni, i nesezdané soužití se po čase většinou stane manželstvím. Méně manželství má na svědomí legalizace i přijetí rozvodů společností; to s sebou přináší mnoho dalších negativních věcí. Například lidé mají celkem jednoduchou možnost rozchodu (jednoduchou oproti dobám minulým), a tak se spousta manželství rozpadne předčasně, bez toho aniž by pár na manželství zkusil pracovat. Rozvody mají ale i své světlé stránky – proč žít v manželství, které nefunguje? Můžeme z něho svobodně odejít a najít si nového partnera, se kterým nám snad bude lépe. Málo bychom našli případ rozvedeného, který se rozvedl proto, aby mohl být sám. Z toho všeho může být patrná snaha o zachování rodiny. Tedy toho svazku, ve kterém se vychovávají děti. Nikde není psáno, že rodina musí mít sezdané rodiče. I nesezdaný pár dokáže funkce rodiny plnit dobře.

Pokud budeme mluvit o proměně rodiny, je důležité, co si myslí o manželství a rodičovství mladá generace. Z použitého výzkumu jasně vyplývá, že i pro mladou generaci je hodnota zejména partnerství a lásky nezastupitelná.

A rodičovství stojí hned za spokojeným partnerským životem. Také na manželství mladá generace nezanevřela, většina ho považuje za nejlepší typ společného soužití.

Řekněme tedy, že s ohledem na optimistický vývoj v posledních deseti letech jde v nárůstu alternativních forem soužití a dalších vývojových odchylek spíše o institucionální proměnu rodinu. Statistiky ani smýšlení mladé generace nenaznačují, že by rodinný život mohl být nahrazen čirým individualismem a fenoménem singles. Není tedy na místě mluvit o tom, že by instituce rodiny měla zaniknout.

Bude ale zajímavé sledovat tuto problematiku dále – zdali situace bude stagnovat, zlepšovat se, nebo rodina začne více upadat a porodnost bude klesat. Vývoj rodiny, tak jako společnosti, totiž zdaleka není ukončen a bylo by tak vhodné tuto problematiku sledovat dále a za několik let se k ní opět vrátit.

Seznam použité literatury

- Čermáková, M. (1997). *Rodina a měnící se gender role*. Praha: SÚAVČR. ISBN 80-85950-42-1.
- De Singly, F. (1999). *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-249-1.
- Domácnosti jednotlivců přibývá* [online]. (2012) Praha: ČSÚ. Poslední změna 20. 8. 2012. [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/78E200316A95>.
- Dudová, R. (2007). *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života*. Praha: SÚAVČR. ISBN 978-80-7330-119-4.
- Gidens, A. *Sociologie*. (1999). Praha: Argo, ISBN 80-7203-124-4.
- Hamplová, D. a kol. (2006). *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: SÚAVČR. ISBN 80-7330-093-1.
- Hamplová, D. – Pikálková, S. (2002). „Manželství, nesezdaná soužití a partnerský vztah“. In: *Současná česká společnost. Sociologické studie*. Praha: SOÚ. (str. 127 – 147). ISBN 80-7330-009-5.
- Hamplová, D. – Rychtaříková J. – Pikálková S. (2003). *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce, rodina*. Praha: SÚAVČR. ISBN 80-7330-040-0.
- Homosexuálové a adopce* [online]. (2011) psychologie.cz. Poslední změna 28. 3. 2011. [cit. 2013-03-18]. Dostupné z: <http://psychologie.cz/homosexualove-adopce/>
- Jandourek, J. (2008). *Průvodce sociologií*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2397-6.
- Jandourek, J. (2001). *Sociologický slovník*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-535-0.
- Katrňák, T. (2003). *Determinanty poklesu sňatečnosti v devadesátých letech dvacátého století v České republice*.
Dostupné z: www.fss.muni.cz/~katrnak/articles/determinanty_snatecnosti.pdf

- Katrňák (2006). „Kdo jsou svobodné matky v české společnosti?“. In: *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. (str. 45 – 55). ISBN 80-86561-93-3.
- Katrňák, T. (2001). *Strukturální příčiny poklesu sňatečnosti a nárůstu svobodných v devadesátých letech v České republice*.
Dostupné z: www.sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/152_01-2KATRN.pdf
- Kocourková, J. – Rabušic, L. (2006). *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný? Proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie. ISBN 80-86561-93-3.
- Kovařík, J. – Šmolka, P. (1996). *Současná rodina*. Praha: Hestia.
- Křížková, A. (2006). *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů : plány versus realita*. Praha: SÚAVČR. ISBN 80-7330-112-1.
- Kuchařová, V. (2003). „Některé obsahové změny postojů k manželství a rodičovství“. In: *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal. (str. 189 – 204). ISBN 80-86598-61-6.
- Mareš, P. (2003). „Sňatkový trh – koncepty a modely: východisko výzkumu reprodukce rodin.“ In: *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal. (str. 75 – 96). ISBN 80-86598-61-6.
- Maříková, H. (2000). *Proměny současné české rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-93-1.
- Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON. ISBN 80-86429-19-9.
- Možný, I. (1990). *Moderní rodina (Mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok. ISBN 80-7029-018-8.
- Možný, I. (2006). *Rodina a společnost*. Praha: SLON. ISBN 80-86429-58-X.
- Možný, I. (1983). *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně. ISBN 55-993-83.

- Novotná, E. (2008). *Základy sociologie*. Praha: Grada publishing. ISBN 978-80-247-2396-9.
- Obyvatelstvo*. (2012). Praha: ČSÚ. Dostupné z:
[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/C90039DAA2/\\$File/14091205.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/C90039DAA2/$File/14091205.pdf)
- Rabušic, L. (2001). *Kde ty všechny děti jsou*. Praha: SLON. ISBN 80-86429-01-6.
- Rozvodovost* [online]. (2012). Praha: ČSÚ. Poslední změna 16. 4. 2012. [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>.
- Sirovátka, T. (2003). „Rodinné chování a rodinná politika v České republice.“ In: *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal. (str. 37 - 60). ISBN 80-86598-61-6.
- Sirovátka, T. (1999). Rodinná politika v měnícím se kontextu. In: *Sociální práce*. ISSN 1213-6204. Dostupné z:
www.rodiny.cz/ncpr/rod_stat/tis/sbornik_1999/text_06.doc.
- Sňatečnost* [online]. (2012). Praha: ČSÚ. Poslední změna 22. 6. 2012. [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>.
- Statistická ročenka 2012*. (2013). Praha: ČSÚ. ISBN 978-80-250-2253-5
Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/p/0001-12>.
- Stenoprotokol jednání Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. [online]. (2005). Poslední změna 24. 6. 2005. [cit. 2013-03-19]. Dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/045schuz/s045280.htm#r2>.
- Sullerotová, E. (1998). *Krize rodiny*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-647-3.
- Tomášek, M. (2003). „Singles ve světle měnících se definic: K aktuálně probíhajícímu výzkumu.“ In: *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principal. (str. 37 - 60). ISBN 80-86598-61-6.
- Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-308-0.
- Večerník, J. – Matějů, V. (1998). *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0765-2.

Věk matky při narození dítěte se stále zvyšuje. [online]. (2009). Praha: ČSÚ.
Poslední změna 5. 5. 2009. [cit. 2013-02-15]. Dostupné z:
http://www.czso.cz/x/redakce.nsf/i/vek_matky_pri_narozeni_ditete_se_stale_zvy_suje.

Vývoj obyvatelstva České republiky (2011). (2012). Praha: ČSÚ. ISBN 978-250-80-2227-6. Dostupné z:
[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/6A002ECDC2/\\$File/400712.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/6A002ECDC2/$File/400712.pdf).

Zákon č. 115/2006 Sb. o registrovaném partnerství. [online]. [cit. 2013-03-18].
Dostupné z: <http://www.glpartnerstvi.cz/zakon-o-registrovanem-partnerstvi/zakon-115/2006-sb.-o-registrovanem-partnerstvi.html>.

Zákon č. 373/2011 Sb. o specifických zdravotních službách. [online]. [cit. 2013-03-18]. Dostupné z:
http://zdravotni.praha.eu/public/1d/f5/31/1333559_225888_2011_373.pdf.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Nežení muži a neprovdané ženy 1980 – 1993	33
Tabulka 2: Počet a podíl narozených podle rodinného stavu matky.....	48
Tabulka 3: Vývoj počtu osob v domácnostech jednotlivců v letech 1995 a 2010 podle věkových kategorií (v tis.).....	49
Tabulka 4: Úhrnná plodnost 1986 – 2011 a počet dětí narozených v 1., 2. a 3. pořadí (v %)	55
Tabulka 5: Průměrný věk matek u prvního dítěte v letech 2001 - 2011	58
Tabulka 6: Průměrný věk vstupu do manželství v letech 1991 - 2011	59

Seznam grafů

Graf 1: Počet sňatků v letech 1950 - 2010.....	59
Graf 2: počet rozvodů v letech 1950 - 2011	61
Graf 3: Poměr sňatečnosti a rozvodovosti v letech 2000 - 2010	62